

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב"ה

תיק 1224685/1

בבית הדין הרבני האזורי ירושלים

לפני כבוד הדיינים:

הרב שלמה תם – אב"ד, הרב מנחם האגר, הרב דוד שני

התובע: פלוני (ע"י ב"כ עו"ד לירן שדה)

נגד

הנתבעת: פלונית (ע"י ב"כ עו"ד ענת זרסקי)

הנדון: גירושין ונדון הצמדת כתובה שנכתבה בלירות

פסק דין

לפנינו תביעת גירושין של האיש.

רקע ועובדות

הצדדים נישאו בשנת תשל"ט (1979). מנישואין אלו נולדו להם שלושה ילדים, כולם בגירים. האישה הגישה בקשה ליישוב סכסוך לביהמ"ש בנובמבר 2018. במאי 2019 פתח האיש תיק גירושין, רכוש ומורדת בביה"ד. האישה פתחה לאחר מכן תיקי שלום בית, רכוש ומזונות אישה. התקיימו עד כה שני דיונים בעניינם, ובסוף הדיון השני התבקשו לשלוח סיכומים בעניין תביעת הגירושין. סיכומי הצדדים הגיעו, ולהלן עיקרי טענותיהם.

טענות האיש

- א. בשנים האחרונות התעוררו בין הצדדים מחלוקות על רקע כלכלי: האיש הרוויח בעבר הרבה כסף, אך בעקבות תאונת עבודה הפסיק לעבוד, הכנסתו כעת נמוכה מאוד, אין לו פנסיה, והוא מתקיים מקצבת זקנה. לאישה מאידך גיסא יש פנסיה תקציבית, והיא גם עובדת במשרה חלקית. היא פותחת את החודש בכ-14,000 ₪. האישה הפרידה את חשבונות הבנק שלהם. לא זו בלבד, אלא האישה אף פרצה כספת של האיש ולקחה משם כספים רבים.
- ב. האישה רוצה להתגרש: היא פתחה תיק יישוב סכסוך בביהמ"ש, היא פרצה לאיש את הכספת, היא אמרה לאיש כמה פעמים שהיא רוצה להתגרש ממנו, בין היתר שלחה לאיש הודעת וואטסאפ שבו היא מבקשת להתגרש ומציעה לו מתווה של הסכם גירושין. היא גם לא הציגה שום ראיה לניסיון מצידה לשלום בית ולרצות את האיש.
- ג. האישה אינה עושה את מטלות הבית: היא אינה מכבסת, אינה מבשלת וכו'. היא עוזבת את הבית בסופי שבוע.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

- ד. האישה מחזיקה בבית חתול שמלכלך את הבית כדי להכעיס את האיש.
- ה. האישה גרה בבית בקומה נפרדת, אין יחסי אישות מזה שנים רבות. אין תקשורת ביניהם.
- ו. האיש מכחיש את טענות האישה שבגד בה עם נשים תאילנדיות ורומניות. הוא גם טען שבקושי נסע לתאילנד, וכשנסע היה זה כדי לבקר את אחיו שיש להם עסקים בחו"ל.
- ז. האישה מאוסה על בעלה.

טענות האישה

- א. האיש נתן עיניו בצעירות גויות, תאילנדיות ורומניות, הוא מתכתב איתן, נוסע אליהן לתאילנד ורומניה. זו הסיבה שבגללה אינו מעוניין באישה ואינו מקיים עימה יחסי אישות. זו גם הסיבה שבגללה הוא נוסע פעמים רבות לחו"ל, ושוהה שם זמן ניכר. האישה הציגה דו"ח כניסות ויציאות של האיש מהארץ לחו"ל ולהיפך. האישה גילתה זאת מתמונות במחשב הביתי, שמעה את האיש משוחח עם הנשים הללו וכו'.
- ב. בצר לו הוא רוצה כעת את כספה של האישה, וליהנות ממנו עם התאילנדיות.
- ג. האישה נזקקה לטיפול פסיכולוגי בעקבות כל זאת.
- ד. האישה מבשלת, מכבסת ומנקה. האיש הוא זה שאינו מוכן לאכול מהאוכל שמבשלת האישה בטענה שחושש שתרעיל אותו.
- ה. האיש הוא זה שעזב את חדר השינה, הוא פתח תיק גירושין. פתיחת תיק יישוב סכסוך שפתחה האישה אינה מורה על פתיחת הליכי גירושין, זה היה פתיח לתביעת שלום בית ומזונות אישה.
- ו. כל הוצאות הבית נפלו על כתפי האישה, האיש שמר את כספו בחשבונות בנק משלו, הוא ניהל 20 חשבונות בנק, ולא זו בלבד – הוא אף הבריח את כספי הפיצויים שקיבלה האישה בסך של כ-400,000 ₪.
- ז. האיש רוצה לחלק את הרכוש, לקחת מהאישה את כספי הפנסיה שלה, ללכת לנשים אחרות, גויות, ולזרוק את האישה לאחר 40 שנות נישואים. אין לביה"ד לתת יד לזה.
- ח. האישה מוכנה למחול לאיש ולשוב לשלום בית, היא סבורה שאפשר להשיב אותם זה לזה בעזרת ייעוץ נכון.
- ט. אמירות מצד האישה על גירושין היו רק במהלך מריבות עם האיש, הוא היה אומר לה שלא טוב לו איתה וכו'.
- י. יש לחייב את האיש בכתובה ובפיצויים.
- יא. האישה הולכת בסופי שבוע לילדיה מפני שהאיש אינו נמצא בשבתות בבית, או שהוא בחו"ל או שהולך לאמו.
- יב. הצדדים גרים עדיין בבית אחד ואין אפשרות במצב כזה לסדר להם גט.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

דיון והכרעה

העובדות הקיימות היום, הצדדים גרים בחדרים נפרדים זה כשנתיים ואין ביניהם יחסי אישות 10 שנים, האישה פתחה בהליכים והגישה בקשה לשוב סכסוך בבית המשפט למשפחה בתאריך 12.11.18. שם ביחידת הסיוע ניסו להגיע להסכמות בחלוקת הרכוש אך ללא הצלחה. התרשמות ביה"ד היא כי שני הצדדים הפנימו כי אין מנוס מגירושין. הקרע ביניהם הוא גדול ואין סיכוי לשלום בית, יתירה מזאת התברר לביה"ד כי סירוב האישה לגרושין אינו אלא צעד טקטי כדי להכניע את הבעל להיעתר לדרישותיה. סלע המחלוקת ביניהם היא חלוקת הרכוש וזכויות הפנסיה של האישה.

לצדדים יש 2 דירות אחת במבשרת ציון והשנייה ברומניה, הבעל מבקש חלוקה שווה בזכויות הפנסיה של האישה. האישה מתנגדת לכך. כמו כן האישה תובעת את תשלום כתובתה בסך מיליון לירות משנת תשל"ט.

הבעל לא הוכיח כי האישה אינה זכאית לכתובה, וביה"ד נידרש לקבוע את שווי הכתובה לפי ערכה היום.

בשאלה זו דשו בה רבים מהדיינים כתובה שהסכום בה נירשם בלירות כיצד מעריכים את שווי היום, שהמטבע הוחלף לשקלים חדשים.

נצטט כאן קטע מפס"ד ביה"ד פתח תקוה שסיכמו את הדברים בנושא זה וז"ל:

בבתי הדין לא הייתה עמדה נחרצת כיצד לגבות כתובה הנקובה בלירות ומהי הדרך הישרה שיש לילך בה, אך מתוך כלל השיטות והדעות ברור הוא שיש למצו ולפשר ולקבוע איזה מתווה כדי שכל הקביעות לעיל – ערך הלירה שאינו משתנה, הרצון של הבעל להגדיל את הסכום מעבר למנה מאתים, והקביעה שאין לפחות ממאתיים זוז גם אם שווי הכתובה שבלירות פחות ממאתיים זוז – יתקיימו יחדיו.

כן מובא בשו"ת מהרי"ט (חלק אבן העזר סימן ב) שכתב זוז לשונו: "יש מקומות שנוהגים לפרוע הכתובות והחובות הישנות בדרך ממוצע [...] וכן נוהגים ובאים בארץ ישראל מזמן הרבנים גדולי הדור שלפנים עד עתה."

וכן נהגו והכריעו רבים מן הפוסקים: מהר"י באסן (יורה דעה סימן מ), כנסת הגדולה (יורה דעה סימן קסה הגהת הטור אות ג) בשם מהר"ש הלוי ועוד חבל של אחרונים שלא רצו להוציא מיד המוחזק משום הדעות האוסרות או המתנגדות לעדכן את החוב ולחייב לפי השינוי בערך הכסף. וכך הכריע הרה"ג בנימין בארי שליט"א בשיעורו בכנס הדיינים בשנת תשע"א שיש לפשר בסכום הכתובה.

עוד נציין שדעת גדולי הדיינים בבית הדין הגדול – מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל והראשון לציון הגאון מרן רבי עובדיה יוסף זצ"ל – הייתה לחייב כתובה בהצמדה, וכך נהגו בזמנם בבית הדין הגדול.

בספר מעשה בית דין (לרה"ג מרדכי טולידאנו שליט"א – דין בית הדין ירושלים וחתנו של הראשון לציון מרן הגאון רבי עובדיה יוסף זצ"ל, חלק א חלק חושן משפט סימן ו) הביא דעת חותנו, וזו לשונו:

לאחר כתבי כל זאת שאלתי למורי חמי הגאון פאר הדור מרן הגאון רבי עובדיה יוסף (שליט"א) לדעתו בעניין גביית כתובה לפי הצמדה וענה לי בזה הלשון: "כשישבנו בבית הדין הגדול היינו גובין כתובה לפי הצמדה." ושאלתי לו אם כתב תשובה בעניין, ואמר לי שלא כתב, אבל הוסיף שזה פשוט

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

כי סברא היא שלא תקבל האישה אותו סכום דאז כי לא ישאר אפילו סכום מינימלי לכתובה דהיום. ולפני שנים גם כן שאלתי אותה שאלה, ואמר לי שהיו מצמידים חלק מהכתובה ולא הסביר מהו החלק ומהם הנימוקים לכך.

ובספר אורות המשפט (לרה"ג יצחק צבי אושינסקי שליט"א אב"ד חיפה, חלק ג עמוד רצה) הביא שמרן הגר"ש אלישיב זצ"ל נשאל שאלה זו והשיב שיש להצמיד את הכתובה, אך ביחס לטיבה של ההצמדה השאיר הדבר לשיקול דעת בית הדין, עיין שם.

ועיין עוד בספר עיונים במשפט (לרה"ג חיים שלמה שאנן זצ"ל, חלק אבן העזר סימן כז) שיש להצמיד את הכתובה למדד, ולדעתו כשם שאמרו חז"ל "אחריות טעות סופר", גם היעדר קביעת ההצמדה בשטר הכתובה נידון כ"טעות סופר" כי ודאי הייתה הכוונה להצמדה גם אם לא נכתב. נמצא שרבים נטו לחייב ולהצמיד את הסכום הנקוב בכתובה בלירות לעליית המדד אך לא היה ברור להם עד כמה ואם כפשרה או על פי דין ובלבד למצו בין הצרכים שלעיל.

ואפשר שזה היה יסוד הנוהג לחייב סכומים אלו כפי השיווי בדולרים וכפי שיפורט לקמן, וזאת משום שגם הדולר היה מטבע שמיש מאז ומתמיד, ושמר על ערכו ואף יותר מכך, וכך: אם נהוון את מאה אלף הלירות לדולרים לפי הסכום שהיו שוות בדולרים באותה תקופה שנכתבו וכך נחייבו היום – נצא ידי חובת כל הקביעות ההלכתיות שקבענו לעיל, הסכום בוודאי יהיה יותר ממאתיים זוז, ודאי שכך תתקיים כוונתו בעת נתינת מתנתו לכלתו להוסיף לה ולהרחיב את ההתחייבות וכך איננו נכנסים לנידון אם יש להצמיד את הכתובה למדד או לא.

ואכן כמה אחרונים הכריעו לחייב בדולרים, וכפי שכתב בפתחי חושן (פרק ז בסוף הערה יב) שאפשר להצמיד לשער הדולר בעת כתיבת הכתובה, וכפי שיווי בדולרים ישלם לה בעת גירושיה ושכך נהגו וזה לשונו:

ולעיל הבאתי מדברי הגר"ח נאה שנהגו בירושלים לכתוב הנדוניה השניה והתוספת במטבע היוצא באותה שעה. ובזמננו בארץ ישראל בגלל פחותים במטבע היוצא יש הרבה כותבין לפי שווי דולר ארצות הברית וכבר כתבתי בספר ברית יהודה (פרק כא סעיף א) שנראה שגם כשכתבו מטבע היוצא ואחר כך ירד מערכו שלעולם מחשבין הסכומים כפי ערכם כיום ואפשר שבזמננו בארץ ישראל צריך לחשב בהצמדה למדד ועל כל פנים בהצמדה לדולר ואין בזה משום חשש רבית [...]

וכן במנחת שלמה (חלק ב סימן סח אות יא) כתב וזו לשונו: "ובנוגע לשאלה חושבני שאתה צריך להחזיר לו או בדולרים [...]"

וכן בפד"ר (כרך יח עמוד 48) קבעו הרכב הדיינים הגאונים הרבנים שלוש, הרצברג ואקסלרוד שיש להצמיד לדולר משום שזו הייתה האפשרות הזולה ביותר בין האפשרויות שיכלו לשמר את ערך החיוב ומשום "שמקולי כתובה שנינו".

וכן כתבו שם (עמוד 50): "ועוד יש לומר שהרגילות היא גם להצמיד לדולר בכהאי גוונא יותר מאשר למדד". וכן הכריעו שם: "על הבעל לשלם לאישה כתובתה סך חמישים וחמישה אלף דולר [...]"

במקרה דנן מבירור שערכנו סכום של מליון לירות שוויו כיום בהצמדה למדד הוא כ- 680,000 ש"ח ובהצמדה לדולר ערכו הוא 164,761 ₪, וכתב בשו"ע אהע"ז סימן ק ס"ה וז"ל: אם כתב בכתובתה בעיקר כתובה, ותוספת מעות סתם, אינה גובה אלא בפחות שבמטבעות וכו'

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

עכ"ל על פי הלכה היא כאשר יש ספק בחישוב שווי הכתובה הרי נותנים לה בפחות שבמטבעות, לפיכך ביה"ד פוסק על הבעל לשלם לאישה עבור כתובתה 164,761 ₪.

הרב שלמה תם – אב"ד

נימוקי הרב מנחם האגר

הצמדת דמי כתובה לשקלים החדשים ולמדד

שאלה זו העומדת לפנינו, מצויה ומזדמנת רבות בפני בתי הדין, כאשר בני זוג באים להתגרש, וסך הכתובה שבשטר שבידם נכתב בלירות או בשקלים ישנים שכבר אינם קיימים בשוק, והם חסרי ערך לחלוטין, ועל בית הדין להכריע, האם חיוב הכתובה בטל באופן זה לגמרי, או שמא יש להצמיד את הסך הנזכר בכתובה ולחייב את הבעל ליתנו עתה במטבעות החדשים לפי שוויו בעת חתימת השטר. ובאם יקבע שיש להצמיד את סך החוב כדי לשמור על ערכו, יש לדון למה להצמידו, אם למדד המחירים לצרכן או לדבר יציב אחר.

כמו כן יש לדון בכל שטר כתובה הבא לפנינו, לאחר שנים רבות מהנישואין, כאשר מחמת מדד המחירים לצרכן וכדומה ערך הכסף פחת מאוד, ועתה אינו אלא מועט, האם יש לחייב את הבעל בסך המקביל לערכו בעת חתימת הכתובה, ועל פי הצמדתו למדד. כמו כן יש לדון כאשר הפחת היה מועט יותר, ויש ערך לדמי הכתובה גם היום, אלא שאינם כפי שוויים שבתחילה.

א. מטבע שנפסל

נדון זה שורשו בסוגית הגמרא בב"ק (צו א): "המלווה את חברו על המטבע ונפסלה המטבע, רב אמר נותן לו מטבע היוצא באותה שעה, ושמואל אמר יכול לומר לו לך הוציאו במישן. אמר רב נחמן, מסתברא מילתיה דשמואל דאית ליה אורחא למיזל למישן, אבל לית ליה אורחא, לא". ומבואר בגמרא שם לדעת שמואל, שכל שיוכל להוציא מטבע זו על ידי הדחק, אם על ידי שיוליכנה למקום שעדיין משתמשים בה, או ע"י שיתננה לסוחרים הבאים למקומו מאותם מקומות שמשתמשים במטבעות אלו, יכול לומר לו הרי שלך לפניך, אבל אם אינו יכול להוציאה אפילו ע"י הדחק - חייב ליתן לו מטבע היוצאת באותה שעה. דין זה הובא להלכה בשו"ע (חו"מ סי' עד סעי' ז), "המלווה את תבירו על המטבע ונפסל וכו', ואם אין לו דרך לשם נותן לו מטבע היוצא באותה שעה", ובשו"ע שם הוסיף: "וכן בכתובה".

וכתב הרמ"א, "וכל זה שהתנה ליתן לו מעות, אבל אם לא התנה כלום, נותן לו מטבע שהלווהו בכל עניין". מבואר בדברי הרמ"א, דרק אם התנה לתת מעות צריך לשלם במטבע היוצאת באותה שעה, ויש לעיין, איך הדין במקום שכתבו שם של מטבע אך לא כתבו תנאי, האם נחשב כהתנה לתת מעות או שמא לא חשיב תנאי, ונותן לו מטבע שהלווהו. ספק זה נוגע גם לנדון דידן, וכפי שכתב בסמ"ע שם (ס"ק טז), שאף בכתובה בעינן תנאי מפורש, וממילא, כל שלא התנו שיתן לה דווקא מעות, אף שנקב בשטר הכתובה סך מעות, נותן לה מהמטבע שנפסל.

אך בוודאי זה אינו, ולפי שוודאי דברי הרמ"א אמורים היו לגבי מטבעות שבזמנם שהיה ערך לעצם המטבע מחמת המתכת שבו, שהייתה של כסף או זהב, ובוזה הוא שדנו אם נותן לה לפי ערך המטבע שנפסל או לפי המטבע היוצא עתה, אבל בשטרות ומטבעות שלנו שכל עניינם הוא הערך הנקוב בהם, בהיותם משמשים כאמצעי תשלום, ודאי הוא כעין תנאי מפורש, ואין צד שיוכל לתת לה מטבע שאינו יוצא בשוק. וראה בעניין זה שו"ת חתם סופר (יו"ד סי' קלד), הגה' חכמת שלמה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

להגרש"ק (ח"מ סי' עד סעי' ז), שו"ת הר המור (סי' לז) ושו"ת אמרי יושר (ח"ב סי' קנא), ועוד נדון בסברא זו והשלכותיה להלן.

וכ"כ בערוך השלחן (ח"מ סי' עד סעי' ח), ולאחר שהביא דברי השו"ע הנ"ל: "אין הכוונה מה שכתבו 'ונפסל' שאין המטבע שוה עתה כלום, דא"כ אפילו לא התנה למה ישלם בחספא בעלמא, אלא העניין כן הוא, דמיירי במטבע של כסף או זהב שגם עתה יש לה אותו שיווי כמקדם, רק המלך העביר אותה מפני ששינה צורת המטבע, וגזר שבמדינה זו לא תלך כמטבע אלא כחתיכת כסף או זהב, וממילא דנפחת מעט מהמקח, ולכן אם הלווהו מעות ולא דיבר עמו במה ישלם, יוכל לשלם לו אף במטבע שנפסלה, וכשהתנה שישלם לו מטבע או מעות וכו'. ולכן, בזמננו כשלוה מעות סי"ג והוא שטר חוב של המדינה, אם פסלה המלכות הוה כחספא בעלמא, וצריך לשלם תמיד ממעות סי"ג החדשים. ואפילו במטבעות כסף אם אינן שוות המעות, רק שהמושל צוה שתלך בכך וכך ואח"כ פסלה, צריך ליתן לו תמיד מהחדשות. אבל כשהמטבע שוה מעותיה רק המושל פסלה מפני שינוי הצורה אז הדין כמ"ש בש"ע".

על כן ודאי אין מקום לדון שישלם לו במטבעות הישנות, אלא שמכל מקום יש לנו לדון לעניין סך הדמים שצריך לשלם לה, וזאת לפי המצוי בזמננו בשטר חוב או כתובה, שהסכום הנקוב בהן הוא בלירות או בשקלים ישנים ששוויים מועט עתה מאוד, ועתה בא לפרוע חובו, האם מחייבים אותו להצמיד את ערך החוב לפי ערכו בשעת החיוב, או שייתן לו דמיו לפי תרגום הסך הכתוב בשטר לערכו בשקלים חדשים.

ולצורך הבהרת העניין, 1,000 נ"ש ישנים הוחלפו ב-1 נ"ש חדש, וכמו כן שקל אחד ישן החליף בשעתו 10 לירות שקדמו לו, כך ש-10,000 לירות שוות ערך ל-1 נ"ש חדש. ממילא חוב או שטר כתובה שנקוב בו סך של כמה עשרות אלפי לירות שהיה בזמנו סכום נכבד, מסתכם כיום בשקלים בודדים בלבד¹.

ב. תנודות המדד - שינוי ערך המטבע

בראשית הדיון לגבי הצמדת ערך הכתובה למדד המחירים לצרכן, או לשוויה בעת נתינתה, יש לנו לדון כיצד הוא היחס הנכון לשינוי ותנודת המדד [גם באופן שלא נפסל המטבע לגמרי ונשתנה, אלא רק הוזל והוקרן], האם הכסף הוא שהוזל והוקרן, או הפירות הם שמוזלים, בעוד ערך הכסף במקומו עומד.

בגמרא (ב"מ מד ב) אמרו: "אמר רבא, האי תנא סבר דהבא טבעא הוי, דתניא פרוטה שאמרו אחד משמונה באיסר האיטלקי, למאי נפקא מינה, לקדושי אישה. איסר אחד מעשרים וארבעה בדינר של כסף, למאי נפקא מינה, למקח וממכר וכו', אי אמרת בשלמא טבעא הוי, משער תנא במידי דקיץ, אלא אי אמרת פירא הוי, משער תנא במידי דאוקיר וזיל, זימנין דמהדר ליה כהנא וזימנין דמוסיף ליה לכהנא, אלא שמע מינה טבעא הוי".

ובחזון איש (יו"ד סי' עד ס"ק ה) הוסיף בביאור דברי הגמרא: "המלווה את חברו מטבע והוזלה ואייקור פירי, אע"ג דהסיבה היא במטבע, שהושפע שפע של כסף, מ"מ אינו מוסיף לו,

¹ שאלה זו אמורה לעניין כתובה ספרדית, שנהוג לכתוב בה את סך חיוב הכתובה והתוספת במטבע היוצא באותה שעה, למנהג האשכנזים לכתוב זקוקים כסף, אין משמעות כל כך למדד ולערך המטבע הפוחת, כיון שהחיוב מוצמד בעיקרו לערך מתכת הכסף בשוק.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

דזהו כוחו של מטבע שאמרה תורה גזלן ומזיק דמשלם כשעת הגזילה, וכדאמרו ריש פ' הזהב דיוקרא וזולא מתייחס אל הפירי לעולם ולא אל המטבע". וע"ע להלן שם (ס"ק ח).

ומבואר, שכאשר נעשה שינוי ותנודה במדד המחירים לצרכן וכדומה, אין הכוונה שערך הכסף פוחת או מתווסף, אלא הפירות הם שנעשים זולים או יקרים יותר. דין זה היה נכון גם בזמנם, כאשר שווי המטבע נמדד על פי ערך המתכת ממנה הייתה עשויה, כסף או זהב, שאף שעליית ערך המטבע עשויה להיות מושפעת מריבוי תפוצת המתכת, מכל מקום הקביעה ההלכתית היא תמיד שלא המטבע משתנה אלא ערך הפירות הנקנים בו, וכל שכן בזמננו שהכסף אין לו ערך עצמי וכולו אינו אלא שיווי הסכמי, כך שבדאי אין לתלות את השינוי בערכו שלו עצמו, אלא בשינוי מחירים של הפירות הנקנים בו.

ואכן, מציאות הדברים כך היא, שמדד המחירים לצרכן מושפע מהמצב הכללי במשק, גידול הפירות והירקות ושאר מיני המזון, מצב היצוא והיבוא וערך המטבעות בעולם ועוד, ולא בגלל שינוי כל שהוא הקשור עם המטבע עצמו. ומשכך, מן הדין ליתן מה שהתחייב או לווה ללא הצמדה.

אמנם, באופן שהשינוי מחמת ערך המטבע עצמו, וכגון שהמלכות גזרה ליצור בו פחות או הוספה, סבר החזון איש שם שוודאי נותן לו כפי ערכו בשעת ההלוואה או כתיבת שטר ההתחייבות, דהיינו בהצמדה וכאמור, ראה להלן שם (ס"ק ח) שכתב: "נראה דגזלן שגזל מאה דינרים וכל דינר ו' מעה, וציוה המלך לחשוב את הדינר ה' מעין, והוקרו הפירות נגד הדינר - שאינו נחשב אלא ה' מעין, הוי כמו שפסל את הדינר הראשון ועשה דינר חדש ופחתו. דמה לי עושה חדש ומה לי פחתו את זה, כיון שהפחת על פי ציווי המלך, הוי כשינה צורתו. ואם בא בגזלן לשלם, חשיב ראשון מטבע שנפסל שתות, וחושב את הדינר ה' מעין, ולא חשיב כהוול. ולא עוד, אלא אפילו גזל דינר והוא בעין, חשיב כנסדק לרב יהודה (ב"ק צא א) דחשיב פסלתו מלכות כמינכרא היזקא, ואינו אומר לו הרי שלך לפניך, אלא מוסיף לו מעה. ולפיכך גם מלווה על המטבע צריך להוסיף את החלק שפסלתו מלכות". וע"ש שעפ"ז דחה את דברי החוות דעת המובא להלן דס"ל שגם כאשר גזרה המלכות ליצור פחות במטבע נותן לו אותו סך מטבעות, אף שעתה שווין פחות.

בדומה לכך היא שיטתו הידועה של המהרשד"ם (חו"מ סי' עה), שכל שניכר ששינוי הערך נובע מהמטבע ולא מהפירות, בין אם הדבר נובע מגזירת המלך, בין אם מחמת שהמתכת ממנה נעשה המטבע נשתנה ערכה בעולם, יש להצמיד את התשלום לשוויה של המטבע בעת חלות החיוב. ורק כאשר לא ניתן לקבוע את הגורם לתנועת המדד, תולים את השוני בערך הפירות ולא במטבע שהוא "טבעא".

וכך כתב בנדונו, כשגזרה המלכות להפחית את ערך הגרושוש והזהובים, והדבר גרם למחלוקות רבות בין הסוחרים, כיצד לפרוע חובות קודמים שהיו קצובים במטבעות אלו, ולאחר שהביא דברי הגמ' בב"ק הנ"ל ודברי הראשונים: "לפי האמת, אין הדעת סובלת שימכור אדם סחורה ומרוויח בה כפי התנאי שעושיין י' לק', ובשעת הפירעון נהפוך הוא, שמפסיד מן הקרן, וכן שהלווה אדם לחברו ק' זהובים או ק' גרושוש, ובשעת הפירעון יתן לו פ' ויצא פטור. לזה אני אומר, שאחר העיון במה שבא בגמ' אחר מחלוקת רב ושמואל, בעא מיניה רבא מרב חסדא המלווה את חברו על המטבע והוסיפו עליו מהו, א"ל נותן לו מטבע היוצא באותה שעה, א"ל ואפי' כנפיא, אמר ליה אין וכו', והא קא זילי פירי, חזינן אי מחמת טבעא זיל מנכי לו, ואי מחמת תרעא זיל לא מנכינן ליה וכו', למדנו מכאן, שאם אנו רואים שבשביל מטבע חדש נותנים לאיש פירות יותר ממה שנותנים בשביל הישן, לא יפרע אלא לפי חשבון הישן. וכ"כ רב אלפס והרמב"ם,

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

והסכימו שכן הדין אם פחתו ממנו, וכ"ד הרשב"א וכן דעת בעה"ת וכ"ד הרא"ש ובנו הריב"ה [הטור]. א"כ כשם שאם הוסיפו על משקל המטבע, אם הוזלו הפירות בשביל אותו התוספות לא יתן לו מן המטבע החדש דהוי רבית, כן להפך, אם פחתו משקל המטבע עד שנראה שאין נותנים כ"כ פירות עתה במטבע החדש כמו שנותנים במטבע הראשון, צריך שיתן לו שווי מטבע הראשון, כדי שלא יפסיד מלווה. ואחר שאנו רואים שתלוי עניין זה בזילי פירי או ביקירי פירי, מה לי שיהיה הפחת או העילוי מצד המשקל או מחמת גזירת ומאמר המלך יר"ה, הכל אחד, דדינא דמלכותא דינא, וא"כ אחר שאנו רואים שבשעת עליית הגרוש או הזהוב היו נותנים סאה בשקל אחד ועתה שירד עפ"י גזרת המלך יר"ה באותו שקל אין נותנים אלא ג' קבין, נמצא שאם היה פורע הגרוש באותו שווי שהיה בשעת מלווה אין כאן פירעון, אלא ודאי שחייב הפורע ליתן לפי שווי דהשתא, עד שיהיו עולים המניין מן הגרוש כפי שהיו עולים בשעת העלוי, אלא שאם ימצא מקום שעוברים המטבעות כשווי הראשון, איכא למימר הדין של רב נחמן הנ"ל. וכן נתבאר דברי מהרשד"ם בס' נתיבות שלום (גלבר, סי' קסה אות ז).

עוד הוסיף המהרשד"ם שם טעם בדין זה: "גם קים לן בלי ספק, שאם היה יודע המלווה שיהיו מוסיפין על המטבעות, שהיה מתנה עם הלווה שלא יתן לו אלא במשקל המטבע הישן, ובפרט אם היו הפירות זלים בשביל התוספות. וכי תימא למה לא התנו דבר זה, כמו שהתנו שיפרע לו בגרושי"ש או בזהובים כנהוג, ככה היה להם להתנות שאם ירד הגרושי"ש שיפרע לו שיעור שוויו כשעה הראשונה וכו', מי שיאמר כן לא בדעת ידבר, שכבר אמרו שדבר דלא שכיח ואינו מצוי לא שייך ביה תנאי".

ראיה לדבריו הביא המהרשד"ם שם מדברי התוספות (ב"מ מד ב, ד"ה למקח וממכר) שכתבו: "פרש"י שאם מכר לו דינר ביותר מכ"ד איסרין נתאנה לוקח, ואם יש שתות יחזיר. וקשה, דהא זימנין דזול איסרי כדאמרי' בקדושין (יב א). לכן נראה לפרש, שאם מכר לו חפץ בכ"ד איסרין כשהיו כ"ד דינר ואח"כ זול והיה ל"ב בדינר, אינו יכול לפטור עצמו בכ"ד איסרין ולומר הדינר הוא דאייקר ואיסרין עמדו במקומן, אלא יתן לו דינר כסף או ל"ב איסרין". הרי שכאשר הוזלו האיסרים אינו יכול לפטור עצמו במניין שהיה נותן לכתחילה, אלא מוסיף עליהם עד שיגיעו לכדי דינר כדמעיקרא.

בהמשך דבריו מביא מהרשד"ם ראיה נוספת לשיטתו מתשובת הרא"ש (כלל צד סי' ז) שכתב: "מי ששלח יד בפקדון דינרי זהב והוציא, שוב חייב לשלם דמים כפי מה ששוים בשעת שליחות יד, דכל מידי דשייך ביה יוקרא וזולא, מיד כששלח בה יד נעשה עליו גזלן".

הרי לן שני טעמים בדינו של מהרשד"ם:

א. אינו בדין שישלם פחות ממה שנטל או שנתחייב בשעת החיוב.

ב. אומדנא ברורה היא, שאילו היה יודע שתפחת המטבע, היה מתנה על כך בפירושו.

נפקא מינה בין שני טעמיו אלו של המהרשד"ם, לעניין פירות מצוי - שינויי מדד קלים, אחוזים בודדים בכל שנה, שכיון שהוא דבר המצוי, אם הוא מקפיד על כך שיקבל את הערך המדויק שהיו מעותיו שוות בשעת ההלוואה או בעת כתיבת הכתובה, היה לו להתנות על כך בפירושו, שהרי בדבר המצוי אמרין דהוי ליה להתנות. אולם לפי הטעם הראשון, שמן הדין הוא שעריך הכסף המושב יהיה שווה למה שניתן, אין הבדל לכאורה בין פירות מצוי לשאינו מצוי. ומכל מקום לדינא נראה מדברי מהרשד"ם, שהנתבע יכול לטעון בדבר המצוי והרגיל כל כך, שמכך שלא התנה המלווה בפירושו שעל החוב להיות מוצמד למדד, ניכר שאינו מקפיד על אותו פירות המצוי. וכן האריך לבאר בספר ברית יהודה (לרבי יעקב בלויא, פרק כ הערה ד, פרק כא

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

סעי' א) שבשינויי מדד סטנדרטיים קיימים, אין להצמיד את חוב ההלוואה למדד, לדעתו שם בחוב של הלוואה, גם אם סיכמו על כך יש בזה איסור ריבית [כיוון ששינוי כזה כלל אינו מתייחס למטבע].

נפקא מינה נוספת בין שני טעמיו אלו של המהרשד"ם, לגבי חיובים שלא נעשו מדעת שניהם, כגון תשלומי גזלה, שבהם לא קיימת הסברא שעל דעת כן נעשה הדבר שיהיה הסכום צמוד לשווי הראשון, וכל הנדון הוא רק ביחס לערך האמיתי של הכסף, אם חייב לפורעו כפי שהיה שווה בעת החסרון. וראה כנה"ג (יו"ד סי' קסה הגה"ט ס"ק ג, ובחו"מ סי' עד ס"ק טו) שמהר"י באסן ומהר"ם גלאנטי סברו כדעת מהרשד"ם, אלא שציינו לכמה מהאחרונים שחלקו על דבריו.

אלא שיש להעיר בדברי מהרשד"ם מסוגית הגמרא בב"ק בה פתחנו, שם נתבאר שאף שנפסל המטבע, שבוודאי השינוי שנעשה הוא מחמת המטבע עצמו ולא מחמת שער הפירות, מכל מקום נותן לו מטבע הראשון [אא"כ אינו יוצא בשום מקום, ונפסד ונפסל לגמרי].

ובישוב שיטתו נראה לומר, שבסוגית הגמ' בב"ק כלל לא מדובר שיש שינוי בערך המטבעות, אלא שבא לפורעו במטבעות ישנים שאינם עוברות לסוחר ויקשה על התובע להשתמש בהן, ובזה אמרו שאין זו טענה ונותן לו מטבעות אלו, כל שניתן להשתמש בהן על ידי הדחק. ויתכן עוד, דאה"נ דצריך לפורעו כפי שיווי מתחילה בהצמדה, אלא שיכול לפרוע חובו במטבעות ישנים אלו שנתחייב לו מעיקרא.

ג. הסוברים שגם כאשר השינוי בערך המטבע משלם בלא הצמדה

אמנם בשו"ת מהרש"ך (ח"א סי' סב) דן בנדונו של המהרשד"ם הנ"ל, ולאחר שהביא מסוגית הגמרא בב"ק (צז א) ודברי רש"י ותוס' שם, דמשמע שכל שהתנה שישלם לו במעות נותן לו כמטבע של עכשיו, כתב לחלק: "אפילו התנה בפירוש על מנת שתתן לו גרוש ויהוהו אח"כ, דדמו לנפסלו וכדכתיבנא, אפ"ה אין כונת התנאי מספיק לחייב ללווה בהפסד הגרוש, כי דינא דגמרא כפי מה שנראה לענ"ד, ריהטא דמילתא מיירי בגוונא דלא היה רק מין מטבע אחד, שהיו נושאים ונותנים עליו, ולכן המתנה שישלם לו מעות [שהוא תנאי מיותר לכאורה], כוונתו הוא על מעות שיצאו בהוצאה ולא על מעות שנפסלו או הוזלו. אבל בזמננו זה שיש כמה מיני מטבעות שנושאים ונותנים בהם, יש לנו לומר שכוונת התנאי שהוצרך להתנות על מנת שיתן לו גרוש, לא היה רק לאפוקי שלא יתן לו מטבע הנקרא אישה, או שאר מטבעות שנושאים ונותנים, ולא לחייב לשלם לו גרוש לערך היוצא בשעת הפירעון, דודאי לא אסיקו אדעתייהו שיוזלו כ"כ דנימא דמשום הכי התנו, באופן שאפילו שהתנה לשלם לו גרוש הפסד הנמשך מחמת הגזרה חוזר על המלווה. וזה החילוק יראה לענ"ד אמיתי ונכון, ומספיק אפילו להוציא כל שכן להחזיק ולהעמיד הממון בחזקת מריה". כלומר, לא מיבעיא שבלא התנו דפשיטא דהמלווה מפסיד, ואינו נוטל אלא לפי השווי הפחות של עכשיו [ושלא כדברי מהרשד"ם], אלא אפילו התנו ביניהם שייתן לו מעות אלו, אין לפרש כוונתו בתנאי זה להצמיד את ערך החוב לשווי שבתחילה, ומפסיד מלווה.

והוסיף עוד בטעם הדבר: "טעם גדול יש לומר שכל ההפסד חוזר על המלווה, והוא כי בלי ספק אלו הב' מטבעות דהיינו גרוש וזהובים מיקרו פירא, דחזינן דזולא ויוקרא תליא בדידהו ולא תלו ביוקרא וזולא דפירא, אלא אדרבה יוקרא וזולא דפירי תליא בדידהו, וא"כ דמי להלוואת סאה בסאה, והלוואת גרוש בעבור גרוש דמי להלוואת חטים בחטים שעורים בשעורים וכו', דדבר ידוע דמותר ללוות סאה בסאה אם יש לו אפילו סאה אחת לווה עליה כמה סאין וכו', ומילתא דפשיטא היא דבהנך גווני דשרינן ללוות סאה בסאה אם הוקרה או הוזלה הכל הוא ברשות המלווה,

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

וא"כ בנדון דידן בין הלואת גרושוש בגרושוש או גרושוש בזהובים משעה שנעשה העסק ונגמר בין הלווה והמלווה קמו ברשות המלווה לעניין יוקרא וזולא".

כמו כן, במחנה אפרים (מלווה דיני ריבית סי' כה) הביא את דברי מהרשד"ם הנ"ל, ודחה מכמה טעמים:

א. ראשית, סוגיא מפורשת היא לכאורה שאינו צריך לשלם לו כפי שווי המעות עתה, שכן בגמרא (ב"מ ס ב) נתבאר שאם יתן לו כפי שווי המעות עתה עובר משום ריבית, הרי שלא נכלל הדבר בעצם חיובו באופן טבעי. שכן שנינו שם: "אי דאזופיה מאה במאה ועשרים, מעיקרא קיימי מאה בדנקא ולבסוף קיימי מאה ועשרים בדנקא, נשך איכא, דקא נכית ליה, דקא שקיל מיניה מידי דלא יהיב, ותרבית ליכא דלית ליה רווחא, דדנקא אוזפיה ודנקא קא שקיל מיניה. סוף סוף, אי בתר מעיקרא אזלת, הרי נשך והרי תרבית. אי בתר בסוף אזלת, לא נשך איכא ולא תרבית איכא. ותו, תרבית בלא נשך היכי דמי, אי דאזויף מאה במאה, מעיקרא קיימי מאה בדנקא ולבסוף מאה בחומשא, אי בתר מעיקרא אזלת לא נשך איכא ולא תרבית איכא, אי בתר סוף אזלת - הרי נשך והרי תרבית". ועיי"ש שהאריך מדברי הראשונים שם דנקטו שהיא ריבית דאורייתא, ובהכרח אינו חיובו דמדינא.

ב. ולעניין מה שהוכיח המהרשד"ם מדברי התוס' בב"מ לגבי איסורים שהוזלו שנותן כדהשתא, דחה שם: "ההיא איירי במוכר חפץ בכ"ד איסרין, דסתמא כל המוכר בכ"ד איסרין כאומר בדינר אני מוכר לך, דכ"ד איסרין הוי דינר, ולפיכך צריך ליתן לו דינר". כלומר, אה"נ דאם היה חובו קצוב עליו באיסורים, היה משלם כדמעיקרא אף דזיילי ואינם שווים בעת הפירעון דינא כבתחילה. אלא דאומדנא היא שאף שנקב שכרו באיסורים כוונתו הייתה להתחייב לו דינר, ולכן, עתה שהדינר שווה ל"ב איסורים, צריך ליתן לו כדהשתא. דדינר התחייב לו ודינר חייב להשיבו.

ג. באופן אחר כתב: "מה שכתבו התוספות בפרק הגוזל במוכר פרגמטייא כל שלא פירש שייתן לו מטבע נותן לו מטבע שנפסל, איירי במוכר לו לזמן בהקפה והמעות נעשו עליו מלווה, אבל במוכר שלא בהקפה אלא עד שיבא בני או עד שאמצא המפתח, לא מצי ליתן לו מטבע שנפסל, דאם כן נמצא זה נתאנה". כלומר, מה שנותן לו כדהשתא אינו אמור במלווה או באופן שדמי מקח נעשו עליו כחוב, אלא באופן שעדיין לא קצב עליו את דמי המקח, וכיון שנשתנו דמיו עד עתה, אם ישלם לו כדמעיקרא הוי אונאה. אבל בכל אופן בו התחייב לו סך מסוים, אין משמעות לשינוי שווי המעות, ולעולם משלם כדמעיקרא. עכ"ד המחנה אפרים.

אמנם יש להעיר על דברי המחנה אפרים, דאף שדחה את ראיית המהרשד"ם מדברי התוס' בבא מציעא שם, מ"מ עדיין עיקר ראייתו של המהרשד"ם מסוגית הגמרא בב"ק (צז ב) במקומה עומדת, שם נתבאר להדיא בגמרא שאין מפסידים את המלווה, ואם החסירו את המטבע נותן לו לפי השער הישן, ורק אם מחמת תרעא הוא דזיל נותן כדהשתא.

כדבריהם נראה כבר בשו"ת הרדב"ז (ח"א סי' תקס), שנשאל, לגבי שטר כתובה שנכתב בו סך מטבעות ממטבע 'מידי', כאשר בזמן כתיבת הכתובה היו מטבעות אלו שווים יותר, מחמת שנעשו מכסף מזוקק יותר ובעל משקל רב יותר, האם חייב הבעל לתת מעות לפי ערכם בשעת כתיבת הכתובה או לפי ערכם כיום.

והשיב: "הדבר ברור אצלי שאינם חייבין לשלם אלא מיידים של זמן זה, כפי סכום מנין הכתוב בכתובה ותו לא, דקולי כתובה שנו, דתנן הנושא אישה בארץ ישראל ובא לגרשה בקפוטקיא נותן לה ממעות קפוטקיא אעפ"י שהם קלים ופחותים ממעות א"י, דמקולי כתובה שנו כאן. והכי פסקו רוב הפוסקים אשר אנו רגילים לסמוך עליהם. וק"ו הדברים, השתא ומה התם

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

דאיכא שינוי במקומות וגם המטבע משונה, משום דכתב לה מעות סתם מגבינן לה הפחות שבהם, כ"ש בנ"ד ששם המטבע אחד הוא, ובמקום אחד וממלך אחד, שאין מגבינן לה אלא מה שיוצא בזמן גביית הכתובה, וכן המנהג ולא ראינו מי שפקפק בזה. אבל מה שיש להסתפק, אם היו שם נכסי צאן ברזל שנאבדו ובלו, שהרי היא כבעלת חוב ולא אמרינן בהו מקולי כתובה, גובה אותם כפי זמן כתיבת הכתובה או כפי הזמן היוצא, וכן לעניין המלווה את חבריו מיידים ממטבע אותו זמן ובא לפורעו עתה שהוא פחות ממה שהלווהו. וגם אני אומר שאינו פורע לו אלא מיידים היוצאים בזמן הזה, כיון שהשם אחד והמקום אחד. דבשלמא אם הלווה במקום אחד ובא לפורעו במקום אחר, צריך לפרוע מעות המקום שהלווהו, דדווקא בכתובה דהיינו מנה מאתים ותוספת אמרינן מקולי כתובה שנו כאן, אבל בנכסי צאן ברזל או בשאר בעלי חובות, לא אמרינן הקלו. אבל כיון שמעות זה המקום הלווהו ומעות זה המקום פורע לו שפיר דמי".

וכ"ה בשו"ת מהרי"ט (אהע"ז סי' ב), שו"ת חתם סופר (חו"מ סי' סב וסה, ואהע"ז סי' קכו), ובנתיבות המשפט (סי' עד ס"ק ה), דדווקא שהתנה לתת לו מטבע ונפסלה לגמרי וכו', אבל אם רק פחתו המלך ודאי דאינו משלם רק המטבע שהלווה, דעדיין שם מטבע עליה, רק שהוזל כמו סאה בסאה והוזל שאינו נותן רק סאה שהלווהו.

וכן כתב בספרו חוות דעת (סי' קסה ביאורים ס"ק א): "עיינן ש"ך ס"ק א' דמיירי בעניין שחייב ליתן לו מטבע היוצא וכו'. והיינו דווקא שהתנה לתת לו מטבע, והמטבע הראשונה נפסלה לגמרי, שאז אין שם מטבע עליו כלל, והוא התנה לתת לו מטבע. אבל אם רק פחתו המלך מכמות שהייתה, כגון שהיה הדינר זהב עשרים וחמישה דינרים והעמידו המלך על עשרים, ודאי דאין משלם לו רק המטבע שהלווה לו, דהא עדיין שם מטבע עליו רק שהוזל, כמו בסאה בסאה והוזל שאינו נותן לו רק סאה שהלווהו אף שהוזל, וכן הוא בתשובת לחם רב סימן י' ע"ש. וכן אם הוקר המטבע ע"י שהעלהו המלך להמטבע, מחויב לשלם לו המטבע שהלווה אף שהוקר מחמת שהעלהו המלך, דאין במטבע משום הלוואת סאה בסאה, דהא לויין על שער שבשוק ואין לך יצא השער גדול משער של המטבע קודם שהעלהו המלך". הרי שלא מתחשבים בשינויי השער ושווי המטבע, אף כאשר השוני הוא במטבע עצמו ולא ניתן לתלותו בפירות, אלא נותן כפי הסכום שהלווה בין אם מעות אלו שוות עתה יותר, בין אם פחות.

אמנם כאמור, החזון איש תמה על דברי החוות דעת אלו, כיצד יתיישבו עם פשטות דברי הגמרא הנ"ל, שם נתבאר שכל שהשינוי הוא מחמת המטבע ולא מחמת שער מחירי הפירות, נותן לו כפי ערך המטבעות שנתחייב לו בתחילה.

נמצאנו למדים עד עתה:

א. לדעת מהרשד"ם, בין אם השינוי נעשה מחמת גזירת המלכות בין אם נעשה הדבר מחמת שינוי בגוף המטבע, כיון שעתה המטבעות בסך זה שנקבו מתחילה שווה פחות ממה שהיה בעת ההלוואה, וניכר שהשוני נובע מערך המטבע עצמו, אין להפסיד את המלווה ונותן לו כפי שווין בתחילה - בהצמדה.

ב. לדעת הרדב"ז, המחנה אפרים והחוות דעת, אף אם המלכות היא זו שגזרה להפחית את ערך המטבע, כך שבאופן מובהק וברור לא ניתן לתלות את השינוי בשער הפירות, נותן לו אותו סך שנתחייב לו, בלא להתחשב בשווי המטבעות שפחת, וללא הצמדה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ד. היחס לשטרות הכסף ומטבעות בני זמננו

עד עתה עסקנו, במטבעות הכסף שהיו נהוגות בזמן חז"ל ועוד מאות שנים לאחר מכן, כאשר עצם המטבע הייתה בעלת ערך, וערכה הושפע לא במעט, על פי המתכת ממנה נעשתה [אף כי שוויה כשהיא עם צורת מטבע הייתה יתירה על גוש גולמי של מתכת זו, אך לא גרע עניין זה מכל כלי מעוצב אחר ששווה יותר ממתכתו הגולמית]. ממילא התעוררה השאלה, כאשר נוצר פער ביחס שבין המטבע ליכולת הקנייה שבו מזמן חלות החוב לזמן הפירעון, במה לתלות את השינוי, אם בשווי המטבע או בשווי הפירות.

לגבי מטבעות בנות זמננו לכאורה היחס שונה, ונקדים מעט לבאר את השוני באופי המסחר מימי חז"ל ועד השנים האחרונות ממש, שכן במרוצת הדורות חלו בעניין זה כמה תמורות.

בימי חז"ל המרכיב העיקרי בשווי המטבע הייתה המתכת ממנה נוצרה. הצורה שנטבעה בו, הייתה מורה בעיקר את משקלו המדויק, וסייעה בשימוש בו כמטבע העובר לסוחר ומשמש תמורה נוחה בקניית פירות, שכן לא כל אדם יודע ויכול לשקול מתכות ולבדוק את מהימנותן וניקיונן, שלא מעורב בהן מתכת זולה יותר וכדומה, אך לא היה ערך עצמי לצורה מלבד היותה סימן לשווי המתכת. גזירת המלכות בפסילת מטבע הייתה אחת מן השתיים: או לשנות את כמות המתכת באותה מטבע, או לפסול צורה מסוימת, ששוב לא תהווה ראיה למשקלו של מטבע, ולא תשמש יותר ככלי עובר לסוחר.

בימי הביניים שכבר נעשה מסחר עולמי רחב יותר, בין מדינות שונות, כבר הייתה משמעות רבה יותר לצורת המטבע והמקום בו נוצרה, אך עדיין היה למשקלה משמעות רבה.

בעת החדשה - סביב תחילת המאה ה-19 ביטלו המלכויות השונות את הצורך במסחר במטבעות יקרות שוות ערך מצד עצמן, מחמת החשש לגניבות והסרבול הרב קיים בהחזקת מטבעות שכאלו, והחלו לספק תחליפים זולים יותר, מטבעות ממתכת זולה ואף שטרות נייר, כאשר הנפקת השטרות והמטבעות הייתה לפי שווי המתכות היקרות שגנוזות באוצרות המלוכה או מרתפי הבנקים, וכל אדם זכאי היה לבוא עם מטבעותיו ולקבל תמורתן מתכות אלו לפי ערכן הנקוב.

באמצע המאה ה-20 בוטלה גם חובה זו של המדינות לתת לאזרחים מתכות יקרות לפי שווי המטבעות והשטרות שברשותם, אלא שכל מדינה הייתה חייבת להחזיק רזרבות של מטילי זהב לפי ערך המטבעות והשטרות שהיא מנפיקה, ובכך בעצם הוגדר השווי האמיתי של השטרות הללו.

בשנים האחרונות בוטלה גם חובה זו [ונקודה זו משמעותית לכאורה לנדרון דידן], ואין כל הגבלה על מספר השטרות והמטבעות השמדינה רשאית להדפיס, ועתה שווי הכסף נקבע על פי ערכו בשווקי המטבעות בעולם. שווי המטבע מורכב מאוד ויש לו גורמים רבים ומשתנים, סחר בין לאומי, תוצר גולמי ורמת האבטלה במדינה, אוצרות טבע, ביטחון לאומי ועוד. וככל שהכלכלה נחלשת ערך המטבע יורד. לעיתים קיימים שינויים זמניים מהירים וחדים כתוצאה ממלחמה וחוסר יציבות וכדומה, אף שמבחינת השוק עדיין לא אירע דבר. די בחשש של סוחרים שיארע דבר מה במדינה כדי שערך המטבע יפחת. כמו כן, לעיתים רשויות המדינה נאלצים להתערב בקביעת ערך המטבע על ידי רכישת מטבע חוץ או אופנים אחרים, כדי לשמור על יציבותו, או על היחס בינו לבין מטבעות חוץ נפוצים, וזאת כדי שלא לפגוע ביכולת היצואנים והיבואנים לסחור עם גורמי חוץ. נקודה זו גם משמעותית לדיון שלנו, לגבי דין "פסלתו מלכות" במטבעות בני זמננו.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מכאן יש לדון ולומר, שלכאורה בזמננו לא קיים כלל המושג "ערך המטבע", שכן כל ערכו נגזר אך ורק מאותם גורמים חיצוניים של "שער הפירות" - הכדאיות לסחור עם בני אותם מדינה ביבוא ויצוא של פירות או כל תוצר אחר. ולפי זה מן הדין לכאורה שהכול יודו לדברי מהרשד"ם הנ"ל, שבזמננו חייב הלווה לתת למלווה את אותו ערך שוק שהלווה לו וקצצו ביניהם בשעת חלות החיוב.

ומפורשים הדברים בחזון איש (יו"ד סי' עד ס"ק ה), שכתב: "עניין המטבעות בזמננו נשתנה, שיש מטבעות שאין להן שיווי בחומרים כלום, רק שהם כשטר על אוצר הממשלה ובזה הם מקיימים את ערכם, וכשנפסלו אינם שווים כלום. ונראה דבזה אפילו לווה סתם - אם נפסלו ואינם מטבע כלל, חייב ליתן לו מטבע היוצא, דלא חשיב כהוזל, דלא היה לו רק הצורה והצורה אבדה. ואם מטבע החדש נפחת, מפני שאין אנשים נותנים בו אמון בערך שהיה להם אמון למטבע הראשון, חשיב כנפחת. ואם הוקרו פירי בשביל זה, יש לחשוב את המטבע החדש כמטבע שנפחת, וצריך להוסיף למלווה את הפחת".

כלומר, בזמננו שערך המטבע לעולם נגזר מכח הקנייה שבו, לא מיבעיא שאם נפסל אינו יכול לומר לו הרי שלך לפניך כיון שאין לו כל ערך עצמי, אלא גם אם רק נפחת ביחס למחירי הפירות בשוק, ועתה הוא מוערך בפחות, צריך להוסיף למלווה את הפחת, וכאילו נשתנה המטבע לגמרי.

וכ"כ בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ב סי' קיד), בנדונו לעניין חיוב מעשר כספים, במי שקנה בית ב-1000 דולר בשעה שהיו שווים טובא, ומכרו ב-2000 דולר השווים עתה רק כ-1200 דולר של זמן היוקר, כמה מעשר כספים עליו לתת, ולאחר שהביא דברי הראשונים דס"ל דטיבעא במקומו עומד ופירי הוא דזיילי וכדלעיל, כתב: "אבל במטבעות דהניירות - שרק מטבעות אלו איכא במדינותינו, שאין בעצמן שום שיווי, ואף שיווי דשטרי מלוכה שהיו להם שצריכים למי שרוצה להחליפם על מטבעות כסף וזהב שהיו מחליפין להם, ג"כ אין להם, דלבד שלמעשה חזינן שאין מחליפין אותם במטבעות כסף וזהב, פירשו זה ממש שאין המלכות מחויב לשלם להם בשום דבר, רק שמ"מ קונים במטבעות אלו של נייר שאיכא חותם המדינה כל דבר, אולי משום שהמלכות ג"כ מקבלתן בחשיבות מעות בעד המסים, ובעד דברים שקונים מהם, הרי ודאי אין מקום להחשיב זה לדבר שיהיה קייץ ולא יהיה ביוקר וזול. דכיון דכל חשיבותם הוא מצד שהמלכות מקבלתן בחשיבות מעות, הרי זה שייך להוקיר ולהוזיל עניין זה, דתלוי לפי אופן הצורך להמטבע לדברים שבני המדינה משלמין להמלכות, וכן אף כשיש סבות אחרות לזה שקונים בעד ניירות אלו, נמי שייך שיוקרו ויוזלו, ולא שייך שיהיה דבר קבוע וקייץ בשווי, מאחר דאין לו שום שיווי בעצם. ואפשר שמה שקונים בעצם כל דבר, אולי הוא משום דסוכרים דהמלכות ודאי במשך הזמן ישלמו בעדם איזה סך, שלכן כשעובר עוד שנה ועוד שנה ואין משלמין כלום, נתקטן אצל העם עצם המחשבה שישלמו איזה סך, וגם אם ישלמו, הוא רק לסך קטן מכפי שחשבו תחלה, ולכן ניזולין מיום ליום". הרי שגם לדברי האגרות משה שווי המטבע היום הוא לפי ערך הקנייה בו, וממילא שייך בו זול ויוקר, ושלא כבימי חז"ל שניתן היה לו ששווי המטבע במקומו עומד והפירות הם אלו שמשנתה שוויים.

וכ"כ בס' נתיבות שלום (הנ"ל), ולאחר שדן בשיטות הנ"ל: "נראה שיש סברא גדולה לומר דגם לעליית המדד - האינפלציה בימינו, היא דין של פיתות שפיתתו המלך וכו', שהרי המציאות היא שהמלכות עצמה מתנהגת בהתאם לירידת ערך המטבע, והיינו שהיא מצמידה את החובות למדד יוקר המחיה, וגם מעלה את משכורות העובדים ומפחיתה את שער המטבע ביחס למטבעות זרים. כל זה מוכיח שהמלכות נותנת גושפנקא לאותה ירידה בערך המטבע, והוא כפיתות המוכרז בדיעבד על ידי המלך וכו', והמלך עצמו מתייחס למטבע כשווה פחות מערכו הקודם לעניין

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

חובות ומשכורות ולעניין מטבע זר. ואם כנים הדברים דעליית המדד תחשב לפעמים כפיחות שפיתחו המלך, עכ"פ כאשר נראים הדברים שאין זו עליית מחירים גרידא אלא ירידה כללית בערך המטבע, אזי אפשר שלא תהיה בזה מחלוקת בין הפוסקים, וכו"ע יודו בזה דיש להצמיד חובות למדד".

כלומר בנתיבות שלום שם נוגע בבעייתיות שבהוראת החזון איש והאגרות משה הנ"ל, כאשר מחד גיסא האמת כדבריהם שבזמננו אין למטבע ערך עצמי, וכל ערכו נגזר מיכולת הקנייה בו, ומאידך, לעיתים מצוי שאכן יש עליית מחירים שנוגעת במישרים לערך הפירות ולא לערכו של המטבע, וכגון שמחירי הפירות והירקות עולים בעקבות מצב חריג במזג האוויר שגרם נזק וכדומה, במקרים אלו ודאי לא יתייחס השינוי למטבע גם בזמננו. אלא כאשר יש ירידה כלל במדד המחירים, יחשב הדבר כפיחות בערך המטבע, ולדעת הכל יש לתת לו כפי שוויו מתחילה בשעת החיוב. וראה עוד שם שמחמת קושי זה מתקשה בנתיבות שלום שם לתת הגדרה ברורה אימתי אכן יחשב הדבר כשינוי בשווי המטבע ובאלו המקרים יהווה המדד סימן לשינוי שווי הפירות בלבד, והדבר הזה דין הוא שיתברר על פי מומחים, ובדרך כלל שני הדברים אמת ויש סיבות שונות ומשלבות לירידה במדד המחירים לצרכן, חלקן נובעות מעליית מחירי הסחורות וחלקן מחמת ירידת ערכו של המטבע המקומי [נקודה זו היא סברא יסודית במנהג הרווח בעשרות השנים האחרונות לפשר בדמי הכתובה וכפי שיבואר להלן, שכן יש קושי של ממש לקבוע האם אכן נעשה שינוי בערך המטבע מזמן כתיבת השטר ועד חלות חיובו ביום הגירושין].

אמנם, במקרה שיש חוק מהמלכות באיזה אופן יפרעו חובות הנקובים במטבעות הישנים, סבר החתם סופר (יו"ד סי' קלד) דאמרינן דינא דמלכותא דינא, ויש לפרוע על פי תיקון המלך, ואם יקבע שאין לפרוע אלא כפי ערכן בשטרות הישנים, אין לחייב את הלווה ביותר מכך [וע"ע כעין זה בס' נחל יצחק סי' סו].

אכן, מלבד הנדון אם יש דינא דמלכותא דינא בארץ ישראל, גם אין ידוע בזמננו חוק מסוים מהמלכות וגורמי השלטון בעניין זה², ודאי שלא לגבי חיובי הכתובה.

[בחתם סופר שם האריך לבאר עוד, שגם מטבעות בני זמננו יש להם דין טבעא וערך עצמי בהיותם עוברים לסוחר, ונפקא מינה לעניין פדיון הקדשות וכדומה, שאינם נחשבים כנייר בעלמא וכשטר ראייה לבנק, אלא גופם ממון, אולם לא כתב שם שמחמת כן יהיה ערכם העצמי משתמר והשינוי יתייחס לפירות, ונראה שבזה אף הוא מודה שיתכן בהם שינוי ערך, אלא שכאמור סבר שחיובי הלווה בזה יהיו כפי דינא דמלכותא. ובעיקר נדונו של החת"ס אם הכסף בזמננו נחשב גופו ממון לעניין פדיון וכדומה, ראה שו"ת אמרי יושר (ח"ב סי' קנא) שלמד בדברי החת"ס לחלק בעניין זה בין שטר כסף שאינו אלא נייר בעלמא, לבין מטבעות שיש להן ערך כל שהוא מחמת המתכת שבהן, אף ששוויה פחותה בהרבה מערכם הנקוב].

ה. החילוק בין הצמדת הלוואה להצמדת כתובה

אמנם, גם להצד שכאמור לעיל במטבעות שלנו לא שייכת הסברא דפירי הוא דזיילי, והפיחות מתייחס לערך המטבע עצמו, הנה בשו"ת מהרשד"ם הנ"ל נימק הוראתו בשני טעמים, האחד, שלא יתכן להפסיד את המלווה להשיב לו סכום הפחות מאותו שהלווה בתחילה. והשני, דאומדנא

² בסעיף 2(ג) לחוק השקל, נקבע כך: "כל מקום שבו נאמר בכתב או בדרך אחרת בעבר או בעתיד לצורך כל מטרה סכום כלשהו בלירות וכו', יראה כאילו נאמר בו סכום שוה ערך בשקלים". אבל אין התייחסות בעניין זה לנושא ההצמדה, אלא רק לכך שקיימת חובה לשלם במטבעות החדשים ולא לתת שטרות ישנים של לירה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

היא שוודאי הייתה כוונת המלווה להתנות מתחילה שאם יחול שינוי בשווי המטבע יקבל אותו שווי שהלווה לו בתחילה.

שני טעמים אלו לכאורה שייכים דווקא בהלוואה ולא בכתובה. שכן לעניין כתובה לא נתנה האישה לבעל סך מסוים בתחילה שאותו הוא משיב לה עתה, אלא זו התחייבות של מתנה ופיצוי למקרה שיגרשנה או ימות בחייה, וסך זה יכול להיות כך או כך, ולא ניתן לומר שאם פחת ערכו במשך השנים היא נפסדת דבר שהיה בחזקתה [נראה ברכת שלמה (טנא, אבהע"ז סו"ס כה) שהעלה כעין סברא זו בנדונו שם. כמו כן דבר רחוק הוא קצת לומר שיש אומדנא ברורה כעין תנאי שיהיה סך הכתוב מוצמד לערכו הראשון, שכן גם אומדנא זו נגזרת מכך שהיו המעות הללו של המלווה בתחילה, אבל לעניין מתנה כעין דמי הכתובה, אפשר שלא מקפידים על כך ביותר. בפרט שלא הייתה דעתה באותה שעה לממש התחייבות זו, ובעת הנישואין ודאי לא קפדי אהדדי.

ודברים שבכל יום הן, שאדם רוכש חפץ בתשלומין, ולא נשמע מעולם שיהיה סך זה צמוד מדד, למעט עסקאות גדולות וממושכות במיוחד כמו רכישת דירה, ולא נהגו להצמיד למדד אלא במקרה שאינו משלם במועד, שאז מצמידים את חובו למדד ולעיתים אף משיתים עליו ריבית פיגורים אסורה [נראה כעין סברא זו בדבריו של הגר"מ אוחנונה בספרו מאורות משה עמ' רכא]³.

אמנם לאידך גיסא יש חומרא בכתובה מבחוב, ראה בשו"ת חתם סופר (ח"א סי' ככו), שלאחר שהאריך לבאר שכאשר המלכות קובעת להפחית את המטבע ולשלם את החוב כפי ההפחתה בלא הצמדה דינם דין, דדינא דמלכותא דינא כאשר הדבר נעשה לטובת העם שיוכלו לעמוד בנטל החובות בלא שהכלכלה תקרוס וכו', סיים וכתב, דדין זה אינו אמור אלא לגבי חובות של הלוואה וכדומה, אבל לעניין דמי הכתובה יש לדקדק שלא יפחת הסכום משווי מאתיים וזו שחייב לה הבעל מדינא. ועיי"ש שטרך בחשבון הסכום שיבוא לידי כך לפי המטבעות שהיו נהוגים בזמנו ובמקומו.

בטעם הדבר שם נראה מדבריו, דחייב מאתיים וזו אינו מותנה בכתיבתו בשטר הכתובה, והוא חיוב מתקנת חכמים כתנאי בית דין לכל אישה הנישאת לאיש, ולכך לא יוכל הבעל לפחות מסך זה אף אם נשתנה ערך המטבע. כמו כן יש להוסיף בזה, דכיוון שעיקר תקנת הכתובה היא כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה, אינו רשאי לפחות מסך זה, שאם כן בטלה תקנתם. אולם יש לזכור, שעיקר התביעה היא ביחס לתוספת הכתובה, כי לכל הדעות ר' זהובים הינו סכום זעום.

כמו כן, מה שסברנו שהאומדנא המקובלת להצמיד את דמי החוב לערכו הראשון שייכת רק בהלוואה ולא בכתובה, אינה אלא באופן שגם עתה לאחר שינוי המדד עולה הכתובה לסכום מכובד לפי ערכם של בני הזוג, אבל מה שמצוי בזמננו, שכתובה שנכתבה בסך עצום של לירות שווה היום שקלים בודדים וכפי שיבואר, בוודאי לעניין זה קיימת אומדנא ברורה שלו היינו שואלים את הבעל בשעת מעשה האם הוא סבור לשלם את הכתובה לפי שער היוקר או שער הזול, היה רוצה לשלמה כשער היוקר.

ועוד יש לצרף לזה את סברתו של החזון איש (סי' עט ס"ק טז) לעניין אומדנות כעין אלו, שכך כתב: "אע"ג דבאמת כל האומדנות אינן מחשבת הקונה והמקנה בשעת הקניין והמעשה,

³ ראה שורת הדין ח"ט עמ' תפב מאמרו של הרב יעזר אריאל, שנקט שאף לגבי פחות שכיח אומדנא ברורה היא שדעת בני הזוג להצמיד את החוב למדד, וכיון שהוא בגדר "דברים שבליבו ובלב כל אדם", גם אם לא התנו על כך בפירוש והיא מציאות שכיחה, נחשב הדבר כתנאי גמור ויש לבצע הצמדה מלאה. וכדברי התוס' בקידושין (מט ב) ושו"ת חתם סופר (יו"ד סי' רכת). ואין נראה כדבריו, שהרי פשוט לכאורה כי לגבי פחות מצוי עליו מדובר כאן, אין אומדן דעת ברור שרצונם בהצמדה, כיון שמדובר במתנה, ורק בפחות מופרז שאינו מצוי ולא צפוי קיימת סברא זו, ושם בלאו הכי אין תביעה עליהם מפני מה לא התנו על כך בפירוש, דלא אסקי אדעתיהו, וכאמור.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מ"מ מידת סתמא שתלוי במשפט החכמים מה חשיב תנאי ומה לא חשיב תנאי, תלוי בחוזק החשק של העניין שעושה, ובחוזק ההפסד של חשש העתיד המסופק". ממילא ודאי אומדנא היא, שבשעת הנישואין שהבעל שואף לכבד את אשתו ככל שיוכל, והחשק גדול, ולעומתו ההפסד שנוצר הוא עצום, אומדנא ברורה היא ככהאי גוונא שדעתו לשלם כשער היוקר.

אמנם, בשונה מן האומדנא האמורה לגבי הלוואה, שם ודאי יש הקפדה על הסכום המדויק שניתן ללוה, ואינו מן הדין שיפסיד המלווה אפילו סכום מועט כפי שהאריך המהרשד"ם הנ"ל, לעניין חיוב הכתובה האומדנא אינה אלא שתנתן לאישה מתנה חשובה, אך אין הכרח שבדעת הבעל להקפיד לתת לה דווקא את הערך הנקוב בשטר הכתובה לפי שוויו בעת הנישואין. ובוודאי הוא כך לסברתו של החתם סופר הנ"ל, שיש להקפיד שלא יפחת סכום הכתובה ממאתיים זוז, שעדיין אין בכך כדי להצמיד את דמי הכתובה לשוים המקורי. ולהלן יובא ממנהג בתי דין רבים לפשר בעניין זה סך מסוים ממוצע של דמי כתובה, לאו דווקא בהצמדה מלאה לסכום המקורי ושוויו.

כמו כן יש לפקפק מעט באומדנא זו, וכפי שהעיר הגאון רבי בנימין בארי שליט"א בשיעורו בכנס הדיינים תשע"א, דהא ניחא לעניין הלוואה שזמנה קצוב, יש לומר שאכן אדם מקבל עליו להצמיד את ערך הסך הנקוב לערכו בשעת הפירעון, אבל לעניין כתובה שזמנה אינו ידוע, ועשוי להיות כעבור עשרות שנים בערך בלתי ידוע ובלתי משוער, קשה לומר שאומדנא דמוכח היא שדעתו להתחייב בכך בלא כל הגבלה [כמו כן, עיקר טעמו של המהרשד"ם, הוא ששינויים שאינם מצויים לא עלה בדעתו של התובע להתנות בפירוש, וזאת קשה לומר לגבי התחייבות ארוכת טווח כל כך, שדבר מצוי הוא שיחולו בה שינויים משמעותיים מאוד].

בפרט, שהרי כל זוג שנישא יודע, שבסופו של דבר בדרך כלל אין גובים את הכתובה בשעת הגט, ולרוב מפשרים ביניהם וכוללים את חיובה בכלל הפרדת הממון והפשרות הנעשות באותה שעה, לכן אפשר שלא מייחסים להתחייבות זו משמעות רבה עד כדי שיקבלו עליהם את הצמדתה [ויש לציין את ההלכה בשו"ע בסדר הגט סעי' פ"א ובסדר מהר"ם ר"י סעיף רי"ט, שהרב יבקש את הכתובה מן האישה או יבקש ממנה למחול עליה]. זאת ועוד, עובדה היא, שרבים מהבאים להתגרש, שנישאו בצעירותם ולא היו מודעים לכל פרטי הכתובה, או מהציבור שאינם שומרי מצוות, שניכר עליהם שכלל לא הבינו לכתחילה שיש לכתובה משמעות מחייבת ככל שטרי הממון, לפי הבנתם לא הייתה זו אלא כעין הצהרת כוונות וסוג של כבוד הדדי בין בני הזוג, וכיון שזו התייחסותם הבסיסית, קשה לומר שקיבל עליו הבעל את הצמדת הכתובה, או שהאישה מקפידה על כך בעת הנישואין.

והוסיף עוד, כי אף אם קיימת אומדנא כזו אצל אנשים מסוימים, הרי כלל יש בידינו שאומדנא שאינה חזקה בגדר של "בליבו ובלב כל אדם", הרי בגדר דברים שבלב שאין בהם ממש [ראה קידושין מט ב, וע"ע בזה בשו"ת מהרי"ט ח"ב סי' מה, ומה שביאר בזה בשו"ת באר יצחק אבהע"ז סי' י ענף ד-ו], ואם כן לאחר שיש כמה פקפוקים באומדנא זו, הרי היא בטלה מאליה ואין בה ממש.

מאידך גיסא, בכתובה בשונה מהלוואה, לא קיימת הטענה מדוע לא נעשה תנאי מפורש של הצמדה בשטר הכתובה, שכן מטבע הדברים האישה בושה לתבוע זכויות בעת נתינת הכתובה, שהוא רגע עדין בו בני הזוג אינם רגילים ורוצים להתמקח כמו בעת משא ומתן כספי, הדבר אינו מתאים ועשוי להעכיר את האווירה החגיגית. עצם הזכרת אפשרות של גט אינה מתאימה לחגיגת הנישואין.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

גם מה שציינו לגבי סברתו הראשונה של המהרש"ם, שבכתובה שלא ניתן ממון מיד האישה לבעל בעת הנישואין לא ניתן לומר שדין הוא שלא תפסיד את הסכום הקצוב לה, אינה סברא ברורה, שכן אף שעיקר טעם הכתובה הוא תקנה לבעל וכדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה, מכל מקום לאחר שנתייחד הדבר והונהג, ההתחייבות שבכתובה נהוותה לחלק מכלל התרצותה של האישה לקבל קידושין מיד הבעל, וכחלק מהכבוד שנדרש מהבעל כלפיה. תכליתו של שטר זה בזמננו מתפרש גם כדי להבטיח את קיומה של האישה במקרה שינטשנה הבעל, ואם כן קבלת הקידושין היא כעין תמורה והתחייבות מצידה של האישה חלף שטר הכתובה, ואינו דין שתפסיד דמיה ותצא בלא כלום.

ו. "מקולי כתובה שנו כאן"

בסוגיא דכתובות (קי ב) נחלקו תנאים, במי שנושא אישה בארץ ישראל ומגרשה בקפוטקיא, אם נותן לה כמטבעות של קפוטקיא שהם חריפים יותר, או כמטבעות ארץ ישראל שנתחייב לה מתחילה, ואמרו בגמרא, דלמ"ד כתובה דרבנן "מקולי כתובה שנו כאן" שלעולם יד האישה על התחתונה, ובין אם נשאה בא"י וגירשה בקפוטקיא בין אם נשאה בקפוטקיא וגירשה בא"י, נותן לה כמעות ארץ ישראל. והיינו, דאף שלעניין חוב אזלינן בתר מקום השעבוד, לעניין כתובה ידה על התחתונה, ואם גירשה בא"י מקבלת כמקום הגירושין. ובפוסקים דנו לפ"ז, באופן שנפסלה המטבע, שכאמור לעיל לעניין חוב נותן מטבע חדשה, אם גם בזה אמרו דמקולי כתוב שנו כאן ליתן לה מן המטבע הפחותה, וכמה שיטות יש בדבר.

דעת הט"ז בתשובתו המובאת בסו"ס ס"ו, דאדרבה, בכתובה יש ליפות כוחה של האישה יותר, ואף אם לגבי חוב, ונכסי הנדוניה המתפרשים כחוב, נותן לה מהמטבע הפחותה [ותליא בגדרי הסוגיא הנ"ל בריש דברינן], לגבי כתובה יש לתת לה מהמטבע היפה, כיון שלעניין כתובה שהיא כמתנה אין חשש ריבית, ויותר בנקל יש לייפות את כוחה.

באופן שונה מעט כתב בשו"ת מהרי"ט (ח"ב אבהע"ז סי' ב), דלא אמרו "מקולי כתובה" אלא באופן שמשקל המטבעות שווה, אבל אם נשתנה המשקל אינו נותן לה מן הפחותה.

בשו"ת חתם סופר (חו"מ סי' עד, ואבהע"ז סי' קכו) נקט בפשיטות שכלל לא נאמר דין זה באופן שנפסלה המטבע, אלא רק בחילוקי המקומות כגוונא דגמרא.

אולם בדרישה (סי' ק) כתב דאף בכה"ג י"ל מקולי כתובה שנו כאן, ואף אם נפסל המטבע נותן לה לפי המטבע הפחותה, ולא דמי לחוב. ומ"מ נדון דידן תליא גם בזה, דלדעת הדרישה יש כאן סברא נוספת שלא להצמיד את דמי הכתובה למדד. וכ"ה לשיטת המהרי"ט. ולדעת הט"ז יש צד לפ"ז לחלק לעניין זה בין דמי הכתובה עצמה לדמי הנדוניה. אמנם לדעת החת"ס דין הכתובה בזה שווה לשאר חוב.

ז. היחס לשינוי המטבעות בארץ ישראל בזמננו מלירות לשקלים ישנים וחדשים

קודם שנסכם את הדיון ביחס לשאלה הנדונה בתחילה, נראה לבאר נקודה נוספת הנוגעת לעניין:

עד עתה עסקנו בשינויי מדד באותה המטבע עצמה, כאשר כח הקנייה שבה משתנה עם הזמן מחמת גורמים שונים, ובזה הראנו פנים לכאן ולכאן, מחד גיסא נקטו הפוסקים בפשיטות שיש להצמיד את ערך החוב כיון שאין למטבעות ערך עצמי מלבד כח הקנייה שבהן, ומאידך ציינו מדברי הנתיבות שלום שהתחבט גם בזמננו אלו שינויים ניתן לייחס למטבע ואלו אכן הם שינויים בשווי הפירות.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אמנם בנוגע לכתובה שנכתבה בלירות או בשקלים ישנים יש לדון עוד, שלכאורה היא נחשבת כמטבע שפסלתו מלכות, ויש לדון האם יש בעובדה זו כדי לחייב יותר בשופי את הצמדת ערכה לזמן כתיבתה [כריש הדברים לעיל אות א', ציינו שאין מקום מחמת מציאות זו לשלם מטבעות ישנים, ועתה הנדון האם יש בכך כדי לחייב את הצמדתה של הכתובה, ולפי סוגית הגמרא בבא קמא שם, אף להצד שבפחות בעלמא שאין בו שינוי צורת המטבע אין חיוב הצמדה].

למעשה נראה שאין בסברא זו כדי ליתן טעם נוסף להצמדת דמי הכתובה, משני טעמים:

א. מטבע שפסלתו מלכות האמור בגמרא, הוא באופן שאכן המלכות מבטלת מטבע מסוים, מורידה את ערכו על ידי שינוי המתכת, מבטלת צורתו וכדומה באופן שרירותי על פי חוק המלך ללא קשר לפיחות בשווי. באופן זה אכן יש להעתיק את סך החוב לפי שווי הראשוני, בלא להתחשב לשינויים אלו שנעשו במטבע, כדי שלא להפסיד את התובע.

אולם, לעניין שינוי הלירות לשקלים ולאחר מכן לשקלים חדשים, לא נעשה כל שינוי בערך המטבע, וגם לא הייתה מטרה לפסול את צורתו - וכדי לגרע את שווי כפי המקרה שבגמרא. אלא שכדי להקל על התנהלותו של הציבור בזמן האינפלציה הגדולה, החליטו לשנות את שמו של המטבע ולהפחית בו מספר אפסים. הסך הכתוב על השטר 1,000 נה הועתק ונעשה 1 נה בלבד. השינוי נעשה ביחס ישיר לערכו הראשוני, ואין כאן אלא שינוי השם בלבד ובהתאמה מלאה לערך הנקוב, וזאת מטעמים פסיכולוגיים וטכניים בלבד. והואיל ולא נעשה כל שינוי מהותי בערכו של הכסף או בצורתו בהחלפה זו, מה לי אם ישאר הסך הנקוב בו כצורתו הראשונה או השניה, הרי ערכו האמיתי לא השתנה והכל נעשה בהתאמה מלאה כדי שלא יגרם כל שינוי! בפרט יש תוקף לסברא זו בזמננו, שבלאו הכי אין כל ערך ממשי בשטר עצמו או במטבע, וכל הערך הוא רק ערך הקנייה שבלאו הכי נותר כבתחילה.

ב. עוד נקודה עיקרית ויסודית יש בזה שחובה ליתן עליה את הדעת:

הנושא של שינוי המטבע בגמרא, נעשה באופן שאין כל ירידת ערך משווי המטבע בתחילה לשווי של עכשיו, וכל ירידת הערך נוצרת רק בגלל השינוי בצורת המטבע, ששוב אינו עובר לסוחר.

מה שאין כן במקרה שלנו, שלא שינוי צורת המטבע גרם לפיחות בערכו, אלא להיפך! שינוי המטבע ופסילתו, נעשתה כתוצאה מאינפלציה אדירה שהתרחשה באותם שנים, כך שבעצם עוד לפני שנפסל המטבע נשחק ערך החוב עד עפר! ממילא, גם אם נקבע שמחמת פסילת המטבע יש ליצור הצמדה של החוב, בוודאי אינו מן המידה להצמיד את ערכו לשעת החיוב שאז היה זה סך רב, אלא לערכו שהיה רגע לפני פסילת המטבע. שהרי לא יתכן שאדם שחובו נשחק מחמת ירידת ערך המטבע קודם לפסילתו, והיה מקבל סכום מועט, יזכה מחמת פסילתו של המטבע לסכום גבוה הרבה יותר. למשל: אם היה סך הכתובה 50,000 לירות, סך עצום בעת הנישואין שהיה די בו לעיתים אף לרכישת דירה, רגע לפני החלפת המטבע לשקלים כבר היה שוויו נמוך מאוד, ולאחר שנים מספר שנעשה שקלים חדשים הוא אינו אלא 5 נה בלבד... וזאת לא בגלל השינוי במטבע, אלא בגלל אותה אינפלציה חסרת תקדים שהתרחשה באותם ימים, כאשר שינוי מהטבע הוא רק תוצאה שלה, ולא להיפך.

וראה בנתיבות שלום שם שכתב בדומה לכך, ואכן נקט על פי זה, שמי שלוח מחברו 1,000 לירות ועתה הם שקלים חדשים, אינו חייב לפורעו אלא 10 אג' בלבד... וכתב: "לא אמרינן דכיון שהלירות נפסלו עליו ליתן שקלים חדשים לפי כח הקנייה של אלף לירות בשעת ההלוואה, דמשערין את שערי החליפין בין המטבעות לפי זמן ההחלפה, וכשם שהיה יכול לפרוע באלף

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לירות קודם שנפסלו הלירות, אף שירד ערכן הרבה, כן היה יכול ליתן מאה שקלים לאחר שהוחלפו עשר לירות בשקל. וכן כשהוחלף השקל לשקל חדש, וכל מאה שקלים שווים לעשר אג' מהשקל החדש, פורע את חובו בעשר אג'". כלומר, פסילת המטבע לעולם לא תזכה את המלווה בסך שלא היה זכאי לו קודם פסילתו.

ג. תהליך פסילתו של המטבע הישן כלל לא נעשה בכפוף להחלת המטבע החדש, הם היו חופפים זה לזה זמן רב. תפוגת תוקפו של המטבע הישן נעשתה רק לאחר שעבר זמן סביר שבו ניתן היה להניח שכבר אין שימוש במטבע הישן, והציבור כולו כבר פדה את המטבעות הישנים בחדשים. בשינוי כזה לא שייכות סברותיו של המהרשד"ם הנ"ל האמורות לגבי מטבע שנפסל בן לילה, שם כל אותם שהחזיקו בו יצאו נקיים מנכסיהם, וממילא קיימות כל אותן אומדנות האמורות לעיל.

ח. מנהג בתי הדין לפשר בדמי הכתובה

כאמור לעיל, מלבד דעת הסוברים שבכל חוב, אף בימי חז"ל, יש להצמיד את סך החיוב לערכו בשעת חלותו, עוד הראנו פנים לומר שבזמננו שאין ערך עצמי למטבעות אפשר שהכול מודים בדין זה. וכן ציינו כמה סברות לכך שלא ניתן לשחוק את שווי הכתובה יתר על המידה, אם משום סברת החת"ס הנ"ל וכדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה, אם מחמת אומדן דעת הבעל.

ואכן, מנהג בתי הדין במקומות רבים היה לפשר באופנים אלו בקביעת סך הכתובה, וכבר הובא הדברים בשו"ת מהרי"ט (אבהע"ז סי' ב) שכתב: "יש מקומות שנוהגים לפרוע הכתובות והחובות הישנים בדרך ממוצע, וכן נוהגים ובאים בארץ ישראל מזמן הרבנים גדולי הדור שלפנים עד עתה". וראה כעין זה בכנה"ג (יו"ד סי' קסה הגה"ט ס"ק ג) בשם מהר"ש הלוי, דבנדון זה נהגו לפשר בין הסוחרים. וראה בברכת שלמה (טנא, סו"ס כה), שלאחר שהביא מדברי הסוברים שאין להצמיד את דמי הכתובה אלא באופן שנפסלה המטבע לגמרי [בנדונו שם הייתה הכתובה בלירות ובא לגרשה עוד בזמן שהלירות היו בתוקף, אלא שחל פירות גדול מאוד בשוויין], הביא מדברי הכנה"ג אלו שנהגו לפשר בדמי הכתובה.

בס' מעשה בית דין (לרה"ג מרדכי טולידאנו, ח"א חו"מ סי' ו) הביא ששאל את חותנו הראשל"צ הגאון רבי עובדיה יוסף זצ"ל, והשיב לו שמנהגם בבית הדין הרבני הגדול היה מאז ומתמיד להצמיד את דמי הכתובה למדד, כיון שהייתה אינפלציה גבוהה מאוד באותם שנים, ואילולי ההצמדה לא הייתה האישה מקבלת אלא סכום מינימלי ביותר.

וכן מביאים בשם מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל שיש להצמיד את דמי הכתובה לאיזה שהוא גורם מאזן, וזאת מחמת האינפלציה העצומה שהביאה לשינוי המטבע, אלא שלא פירט למה להצמידו, אם למדד המחירים לצרכן או לשווי הדולר שנשאר יציב הרבה יותר גם באותם שנים, ונראה שלא חשש לשיטת מהרשד"ם שהצריך הצמדה מדויקת כך שלא יבוא כל הפסד לתובעת מזמן החיוב ועד עתה, אלא עיקרו לבצע סוג של איזון מסוים שיאפשר שדמי הכתובה יישארו סבירים בלא שינוי משמעותי וגבוה במיוחד.

בס' עיונים למשפט (לרה"ג חיים שלמה שאנן זצ"ל, אבהע"ז סי' כז) הפליג בעניין זה, וכתב, שכשם שאמרו חכמים "אחריות טעות סופר", כך מה שלא נכתבה ההצמדה בכתובה אין זה אלא כטעות סופר, ויש לדון כאילו נכתב הדבר בפירוש בשטר הכתובה כתנאי מחייב בין הצדדים.

בס' פתחי חושן (לגרי"י בלויא, פ"ז הערה יב) הביא בשם הגרא"ח נאה, שמנהג ירושלים היה לתת את דמי הכתובה כפי המטבע היוצא באותה שעה, והיינו שיש להצמידו למדד. והוסיף, שעל

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

כן רווח המנהג בזמננו לכתוב את סך הכתובה בעת הנישואין נקוב בדולרים, שהוא מטבע יציב יותר וערכו משתמר לאורך שנים. ועל כן סיים שעל בית הדין להצמיד את דמי הכתובה או למדד או לדולר - כראות עיניהם, אך לא יפטרוה בסכום פעוט כפי הסכום הנקוב בשטר הכתובה שכבר אינו שווה בעת הגירושיין כמעט לכלום.

בדומה לכך כתב החזון איש (סי' עד ס"ק ה) ובהקשר שונה מעט, לעניין אדם שלווה מאה רובל ברוסיה, ועתה שניהם מצויים כאן בארץ ישראל, ולא ניתן לחשב את שווי הרובל כנגד שווי הלירה, כיון שהלירה אינה משמשת בחו"ל ואף הרובל אינו משמש בא"י, ומחמת הפרשי מחירי הפירות בשני המקומות ובזמנים המשתנים מזמן ההלוואה ועד זמן הפירעון, וכתב שם, שהעצה לכך היא לשום את הרובל והלירה שניהם כנגד הדולר שהוא קיים בכל מקום ומעמדו יציב יחסית, ובאופן זה יפרענו אף שעדיין יתכנו שינויי מדד מסוימים.

יתר על כן כתב בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ה סי' מג): "הנה ודאי שהלירות דבא"י שברור וידוע לכל שהולכין וניזולין מיום ליום, אין שום חשיבות מטבע להם, אלא אף בא"י חשיבות המטבע הוא בדאלארן. אך מ"מ אם אחד לווה מחברו רק לאיזה שעות מהיום, שלא שכיח כלל שיהיה איזה שינוי, לא מסתבר כלל לומר שיוכל לתבוע ממנו דאלארן בסתמא, ויכול לשלם לו גם בלירות באותו יום, כשלא התנו כלום". כלומר, בימים אלו שהאינפלציה גאתה באופן כה משמעותי, כל חוב מתפרש מאליו כחוב דולרי, ויש לפורעו לפי הצמדתו לדולר, עד כדי כך שהוצרך לבאר שבחוב לזמן קצר מאוד "מותר" לפורעו במטבע ישראלי.

וכ"ה בשו"ת שבט הלוי (ח"ו סי' רלב): "אעפ"י שבמקרה דידן לא דברו בפירוש על דולר, מכ"מ בשעת הירידה הגדולה היה כמעט סתמא כמפורש שאינו רוצה במספר המטבעות אלא מחירו האמיתי כפי הדולר וכיו"ב".

כמו כן, בפסקי דין רבניים (חי"ח עמ' 48) דנו בשאלת המטבעות בני זמננו וכנ"ל, ומסקנתם: "יש להסתפק מאחר ומטבע הקודמת יהיה פער בתשלום, בין אם נצמיד ההצמדה למדד יוקר המחיה או לתוספת יוקר או לדולאר, מ"מ בכתובה דקי"ל נותן לה בפחות שבמטבעות, לכן יש להצמיד לדולאר באופן דידן, דבזה הוי פחות שבמטבעות, ומקולי כתובה שנינו". כלומר כיון שההצמדה לדולר פחותה מההצמדה למדד המחירים לצרכן שעולה לסך מרובה מאוד, יש להקל על הבעל לעניין כתובה ולהצמידה לדולר, שבכך מחד גיסא לא תבטל הכתובה לגמרי ומאידך לא יפסיד הבעל יותר מידי, והוא כעין פשרה לכאורה בעניין זה, שהרי ודאי ערך הדולר אינו מוצמד באופן מדויק לחוב הראשוני, ואין כוונת הדברים שטעם הצמדה זו היא כדי לפורעו במדויק את שהוא חייב לשלם. וע"ע להלן שם עמ' 50.

מכל מקום יש לציין, כי לפי המתבאר באגרות משה ובשבט הלוי הנ"ל, עיקר טעם ההצמדה לדולר הייתה משום שכך היה בדעתם מתחילה, וכפי שהיה נהוג בשנים עברו שכל עסקה משמעותית הייתה נערכת גם כפי ערכה בדולרים, בפרט בקניית דירות וכדומה, ונמצא שיסודה של הצמדה זו לדולר הוא משום אומדן דעתם שכך סברו בתחילה. כך גם מוצגים הדברים בדברי הרב שאנן הנ"ל.

אמנם מנהג ירושלים הנ"ל וכן הוראות הגרי"ש אלישיב והגר"ע יוסף זצ"ל מכוונות יותר לסגנון של פשרה, וכעין המבואר בכנסת הגדולה הנ"ל. ונפקא מינה בזה, במקרה שנישאו בשעה שהמטבע היה יציב, אף שלאחר מכן נשחק ערך המטבע לגמרי, שבאופן זה יש לדון אם ניתן לחייב את הבעל בהצמדת דמי הכתובה לדולר או למדד, אחר שלא ניתן לומר בוודאות שכך הייתה דעתם מתחילה. אמנם נראה שמנהג בתי הדין היה שלא לדקדק בזה, מחמת כל אותן סברות

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שהזכרנו לעיל, לעניין עצם היחס למטבעות בני זמננו ועוד. וכן משום שכך היה המנהג מאז ומעולם, גם קודם שנות האינפלציה, שעסקאות גדולות נערכות ביחס לדולר וכאמור. על כן נראה שההנהגה הראויה היא כך לעשות, לברר את שווי הכתובה בעת נתינתה ביחס לדולר באותה שעה, וסך זה לחייבו עתה בזמן הגירושין.

ט. הצמדת דמי הכתובה כאשר גם לאחר הפיחות היא עולה לסך גבוה

שאלה מצויה נוספת, נדונה בפנינו בבית הדין בפתח תקוה [ט"ז באייר תשע"ו], בראשות האב"ד הגאון רבי יגאל לרר שליט"א, כאשר סך דמי הכתובה גם לאחר השחיקה של המדד המשמעותי, הגיע לסך רב של 360,000 ₪, אם יש מקום מלבד זאת גם להצמיד את דמי הכתובה לשוויה בעת כתיבתה. האב"ד רבי יגאל לרר כתב אז את עמדתו בפסק הדין, שאין להצמיד את דמי הכתובה במקרה כזה למדד המשתנה, אף שיש לחייבו בסך הנקוב הנ"ל, וטעמו, על פי פסק דינו הידוע של רבי שלמה דיכובסקי שליט"א ביושבו על מדין בבה"ד הרבני הגדול [תיק 1-24-1687], הניתן לגבי כתובה שנכתב בה סכום מופרז ביותר, שדנו בו גדולי הדיינים האם ניתן לומר שאומדנא ברורה היא שלא נכתב סכום זה אלא לכבוד בלבד, ואין לכך תוקף מחייב, ויש שבחוראתו זו עניין גם לנדון דידן לגבי הצמדת הכתובה למדד המחירים לצרכן.

וזו לשון פסק הדין:

בתי הדין נהגו לקבוע שסכום מוגזם הכתוב בכתובה אינו סכום של חיוב אלא סכום של כבוד, והוא בגדר אסמכתא בלבד, ולא ניתן לחייבו למרות החיוב שבשטר. השאלה הגדולה היא מה נקרא סכום מוגזם. בזמנו נחלקתי עם חברי בנושא זה. דעתי הייתה, שסכום הגבוה ממאה ועשרים אלף ₪ נחשב לסכום מוגזם. דעתי זו התבססה על האמור בפירוש הר"ש בסוף מסכת פאה, לגבי הדין שמי שיש לו מאתיים וזו לא יטול מן הצדקה, כי הסכום של מאתיים וזו מייצג פרנסת אדם לשנה שלמה, לכן יש לרדת לדעת של חז"ל בנושא זה, ולקבוע את הסכום הראוי לפרנסת אדם במשך שנה. חז"ל רצו שהאישה לא תחזר על הפתחים לאחר הגירושין, ונתנו לה אפשרות לפרנסת שנה באמצעות קבלת דמי הכתובה. סכום חודשי של עשרת אלפים ₪ למשך שנה מהווה פרנסה ראויה לכל הדעות. גם סכום נמוך יותר המייצג פרנסה של שלושת אלפים ₪ עד ששת אלפים ₪ לחודש נחשב סכום התואם את כוונת חז"ל.

בהתאם לכך, הואיל והרף התחתון שקבע הר"ש דיכובסקי בפסק דינו הנ"ל הוא 36,000 ₪, ובתיק שלפנינו התחייב הבעל פי עשרה מסכום זה, סבר הרב האב"ד שליט"א שאין מקום להצמיד את דמי הכתובה ולחייבו ביותר מכך.

על כך השבתי בדבריי בפסק הדין הנ"ל, כי גופה של קביעה מחודשת זו, המוצגת בדברי הר"ש דיכובסקי שליט"א אמנם יכולה הייתה להתיישב על הלב מבחינת עיקר טעם תקנת הכתובה, ולעניין עיקר הכתובה שהוא מאתיים וזו, אולם תמוהה היא הרחבת קביעה זו גם לסכום הנקבע כתוספת כתובה, עד שנקבע שכל סכום היתר על פרנסת אדם לשנה נחשב כתוספת מוגזמת שאין בה ממש, ואינו אלא סכום של כבוד וכאסמכתא בעלמא.

זאת ועוד, אם נקבע שהתחייבותו של הבעל אינה אלא אסמכתא בעלמא ואין בה כדי לחייבו את הסכום הקצוב, אם כן לכאורה בטל חיובו לגמרי, ואין לה תוספת כתובה כלל! והיאך נוכל לקבוע סכום חדש מדעתנו שלא התחייב בו הבעל?!

אמנם הבית יוסף (ח"מ סי' רז) הביא את דעת הר"ף (ב"מ סא ב מדפי הרי"ף) כי אף שהתחייבות בסך מופרז בטלה, מ"מ נותר בעינו החיוב בסכום הסביר, וזן לשונו שם: "בהמקבל

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

גבי ההיא דאם אוכיר ולא אעביד אשלם אלפא זוזי (קד א), כתב הרי"ף דמכל מקום משלם מה דאפסדיה. ונראה דמשום תנאה חייב, דאע"ג דלא אהני תנאה לאלפא זוזי, משום דגוזמא הוא, מ"מ אהני למאי דאפסדיה".

אולם בהמשך דבריו הביא דעת הרא"ש (ב"מ פ"ט סי' ז) דאם נתחייב סכום מופרז בטלה התחייבותו לגמרי, ולא ניתן לחייבו אפילו סכום מועט, וזו לשונו:

"הרא"ש כתב דהלכתא כוותיה ולא מטעמיה, אלא משום דכיון דנהגו לכתוב אם אוכיר ולא אעביד אשלם במיטבא, אף אם לא נכתב כנכתב דמי, הלכך, כשתסלק תנאו כמאן דליתיה, העמידהו על דינו וישלם מאי דאפסיד. ונפק"מ, להיכא דלא רגילי למכתב אשלם במיטבא וכתב אשלם אלפא זוזי, דלמאי דמשמע מהרי"ף, משלם מיהא במיטבא, ולהרא"ש אינו משלם כלל".

כמו כן, קשה מאוד לקבוע שסכום מסוים מופרז עד כדי כך ש"דברים שבלבבו ובלב כל אדם" הוא שאין כאן אלא אסמכתא בעלמא, שכן בהתחשב, למשל, בעגמת הנפש - הצער וההוצאות המרובות הנגרמות לאישה על ידי הגירושין, כאשר הבעל מבוסס כלכלית - סכום של כמה מאות אלפי שקלים עשוי להיות סביר בהחלט.

גם אם נסכים לסברת הרב דיכובסקי, אם נדחה את תביעת הצמדת הכתובה רק בגלל הסיבה הזו שסכום הכתובה בו חויב הבעל גבוה מידי, עלינו לנמק מדוע אם כן חייבנו את כל סכום הכתובה, ולא קבענו כי אינה אלא סכום של כבוד. על כן, אין מקום לדחות את הצמדת הכתובה מחמת שעדיין שוויה גבוה, ויש לדון רק לגופם של דברים האם יש דין הצמדה למדד בחוב הכתובה, וככל האמור לעיל.

י. אם יכולה לומר קים לי כהמהרשד"ם ולהמנע מחיוב גט

כאמור לעיל, יש סוברים שאין להצמיד את דמי הכתובה לשוויה הראשון, אף כאשר נפחתה הרבה. כמו כן, מנהג בתי הדין לפשר בדמי ההצמדה ולא לתת לאישה את כל דמי שוויה כבתחילה. ויש לדון, באופן שבית הדין קבעו חיוב גט, והאישה טוענת קים לי כדעת הסוברים שיש לחייב הצמדה מלאה של דמי הכתובה, והיא מבקשת להמנע על פי טענה זו מלקבל את הגט, האם יש ממש בדבריה.

דן בשאלה זו הגר"ש טנא בברכת שלמה (סו"ס כה), וכך כתב: "אכן מתעוררת שאלה בנדוננו, אם האישה טוענת קים לי שעל הבעל לשלם במטבע דהשתא, ואם לא ישלם כל הסכום היא מסרבת לקבל גט, האם היא יכולה לאמר קים לי, או להיפך, הבעל יאמר קים לי. נראה כדבר פשוט, כיון שהיא חייבת לקבל גט מטעם ההלכה של עשר שנים ולא ילדה, ותשלום הכתובה הוא כתוצאה מהגירושין, הרי הספק בתשלום הכתובה אינו יכול לגרום עיכוב בגירושין. כי אנו דנים כעת על עצם הגירושין, ולאחר מכן יש לדון על תשלום הכתובה וכו'. ועי' בראנ"ח סי' ק"ה הדין בעניין סכסוך של שותפין, וכתב במסקנתו, כיון דעל נתינת הסחורות אין ביניהם מחלוקת, דבין כך ובין כך להנתן קיימי וכו', ואין לראובן טענה על גוף הסחורות ועל חיובו לתתם לערל, אלא שהוא טוען ששמעון יקיים לו התנאי ויתנם, אומרים לו לראובן תן הסחורות ואח"כ הבא ראיה על התנאי וכו'. כמו כן בנדוננו, מאחר שחיוב הגירושין אינו מוטל בספק, אלא הספק הוא מה הסכום שחייב בתשלום הכתובה, הרי היא חייבת לקבל גט ואח"כ להתדיין על הכתובה".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מסקנת הדברים

1. כאשר לא נעשו שינויים במטבע, וגם שינויי המדד לא היו חריגים אלא אחוז בודד בשנה כפי הרגילות, וסכום הכתובה אינו שונה באופן מהותי משעה שנכתבה, אין מקום להצמדת דמי הכתובה אלא אם כן הותנה הדבר בפירושו. וזאת מחמת כמה טעמים:

א. באופן זה לא קיימת סברת המהרשד"ם שמחמת היות מציאות זו דבר שאינו שכיח לא ראו להתנות על כך בפירושו. ב. באופן זה לא ניתן לקבוע שהשינוי נובע מירידת ערך המטבע, ובהחלט יתכן שזהו שינוי הנעשה בערך הפירות. ג. גם אם בהלוואה יש מקום וסברא יתירה להצמיד את ערך החוב כדי שלא יפסיד המלווה מן הקרן הראשונית, לגבי כתובה יש מקום לפקפק בסברא זו וכמבואר לעיל, ואף מנהג בתי הדין לפשר בדמי ההצמדה הוא רק כעין פשרה הנעשית על מנת שלא תצא האישה ריקנית בלא דמי כלכלה, וסברא זו אינה קיימת בשינויי מדד סבירים ומקובלים.

2. כאשר נעשה פירות משמעותי ביותר בערך הכתובה, אינפלציה בלתי צפויה ששוקת לגמרי את דמי החוב, יש לפשר ולהצמיד את דמי הכתובה או למדד המחירים לצרכן או לשווי הדולר, הכול כראות עיני הדיין ולפי המצב ושווי הכתובה. הנטייה בדרך כלל לגבי כתובות ישנות מעין זו שלפנינו להצמיד את ערכן לדולר, ומשום שכך היה מנהג הסוחרים בעסקאות גדולות וכאמור. לגבי כתובות חדשות יותר תהיה הנטייה להצמיד במקרי קיצון של ירידת ערך, דווקא למדד המחירים לצרכן, שכן נדמה שכיום אין מנהג להעריך מחירו של נכס וכדומה בדולרים, אלא בשקלים.

3. ביטול המטבע המקובל במדינה והחלפתו באחר, כמו שנעשה במדינת ישראל בהחלפת המטבעות מלירות לשקלים ולאחר מכן לשקלים חדשים, אין בו כדי לשנות מהאמור לעיל סעיף 2, ולא קיים לגבי זה הדין האמור בגמרא לגבי מטבע שנפסל לגמרי, שנותן לו מטבע היוצא באותה שעה תוך הצמדה גמורה לשווי החוב שנעשה בתחילה.

4. אין משמעות לגובה סך הכתובה בקביעה האם להצמיד את דמיה למדד או לדולר, ובכל אופן בו נקבע על פי כל האמור כי יש לחייב הצמדה כזו או אחרת, יעשה הדבר גם במקרה שדמיה גבוהים [אין במסקנה זו כדי לקבוע מה דינה של כתובה מופרזת, ובאלו אופנים אם בכלל, נבטל חיובה לגמרי, עניין זה יש לדון בו בנפרד ובהרחבה].

5. אין האישה או הבעל יכולים לעכב את מתן הגט [באופן שקבעו בית דין חיוב גט] בטענת קים לי לגבי הצמדת הכתובה, כיון שהכתובה הוא חיוב הבא כתוצאה למתן הגט ואינו יכול להוות לו תנאי מקדים.

הרב מנחם האגר – דיין

ולעניין דרישת הבעל לחייב את האישה בגט נצטט כאן פס"ד של הגרי"ש אלישיב זצ"ל:

בספר פד"ר כרך ז עמוד 113 וקובץ תשובות הרב אלישיב זצ"ל חלק ב סימן קטז שכתב במקרה דומה לנידון דנן, והדברים יפים גם לכאן וז"ל:

זה רבות בשנים ששני הצדדים מעסיקים את בית הדין, למעלה מעשר שנים שבני הזוג חיים בנפרד ושנאה כבושה שוררת ביניהם. ובפרט לפגישתם בבתי הדין, אשר שם הם מנהלים את המערכה אחד מול השני - לא קיים כל קשר ביניהם. והנה בדיון האחרון נשאלה האישה ע"י ביה"ד לאחר שהוחלט על ידו כי רצוי שהצדדים יפרדו זמ"ז בג"פ כד"ת - אולי תקבל גט עם פיצוי מתאים, והשיבה האישה: אני לא רוצה גט, סבלתי כל כך הרבה... אני כל הזמן

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

רציתי ורוצה שיבוא... לא אקבל גט, אני אמנם סובלת ממצב זה אבל לא אקבל גט. ביה"ד: נחייב אותו שיתן לך מזונות גם לאחר הגט לכל ימי חיך, האישה: בשום תנאי לא מוכנה לקבל גט.

תשובה

לכאורה כאשר עוברים על החומר של המתדיינים, מתקבל הרושם כי במקרה דנן לא נשאר לאישה שום יחס חיובי כלפי בעלה ולא קיים עוד אצלה כל קשר נפשי אליו, ואינה מעוניינת בבעלה בתור שכזה כלל. ואם כך, הרי ההסבר היחידי שיש לתת לסירובה של האישה להגיע לידי הסדר סופי של פירוד, הוא לכאורה רק נקמנות גרידא, בחינת תמות נפשי עם פלשתים, ותו לא. אם כי ייתכן שזה נובע מהצטברות של מרירות שהיא נוקטת בלבה כלפי בעלה, אך מסיבה זו או מסיבה אחרת, דבר זה לא משנה עצם העובדה שהיא בבחינת לא בעינא ליה משום שהוא שנאוי עליה, ובכל זאת, אינה רוצה להיפרד ממנו, אחזתיו ולא ארפנו, וניחא לה שהמצב הבלתי נורמלי יימשך לעולמים, וירעו שניהם עד שיסתאבו.

ויש לדון אם תקנת רגמ"ה ז"ל - לא לגרש בניגוד לרצון האישה - כוללת גם מקרה כעין זה שאינה רוצה להתגרש לא מתוך כוונה שהיא מצפה לשובו או מטעם שאינה יכולה להיפרד מבעל נעוריה, אלא מפני שרצונה להחזיק בו כבבני ערובה. מסתברא שלא על כגון זה תיקן רגמ"ה ז"ל.

וי"ל דה"ה במקרה והיו חיים בנפרד למעלה מעשר שנים לאו מילתא דשכיחא היא. ועי' מ"ש בס' חיים ושלום להגר"ח פאלאג'י ז"ל ח"ב סי' קי"ב: אלא שבדרך כלל אני אומר כל שנראה לב"ד שהיה זמן הרבה נפרדים ואין להם תקנה, אדרבא צריך השתדלות הרבה להפרידם זמ"ז ולתת גט... פעמים שהאיש רוצה לגרש והאישה אינה רוצה וכדי להנקם מהאיש מעכבים הדבר שלא לש"ש עתידים ליתן את הדין... והנני נותן קצבה לדבר הזה אם יארע איזה מחלוקת בין איש לאשתו וכבר תקוה לשום שלום ביניהם, יפרידו הזוג ולכופם לתת גט עד שיאמרו רוצה נלאו לתווך השלום ואין להם תקנה ימתינו עד זמן ח"י חדשים ואם בינם לשמים נראה לב"ד שלא יש אני, עכ"ל.

ואף אם נאמר דמשום חומר חרם רגמ"ה ז"ל לא לגרש בע"כ יש להחמיר בכל גווני, ולא נרחיק לכת כהגר"ח פ"ז ז"ל, מ"מ יש לדון דעכ"פ יש לאפשר בכה"ג לבעל להשליש גט וכתובה סכום אשר יקבע ביה"ד, ולהיפטר עי"כ מהחיובים המוטלים על בעל כלפי אשתו.

המבואר מדבריו כאשר יש הסכמה עקרונית בין הצדדים לגירושין והמחלוקת ביניהם היא ביחס לרכוש, הרי מצוה לסדר גט ביניהם.

ועיין בספר עטרת דבורה להרה"ג אוריאל לביא שליט"א סימן נ"ד במקרה דומה לכאן וז"ל:

ראיה לדברינו מדברי רבינו ירוחם בספר מישרים נתיב כג ח"ח שכתב כתב מורי ה"ר אברהם בן אשמעאל כי נראה לו שאישה שאמרה לא בעינא ליה יתן לי גט וכתובה והוא אמר אנא נמי לא בעינא לך אבל איני רוצה ליתן גט מסתברא דאין דנים אותה במורדת להפסידה כלום מעיקר כתובה ונדוניא אלא מיהו משהינן לה תריסר ירחי שתא אגיטא דילמא הדרי בהו לאחר שנה כופין אותו לגרש באותו מקרה בדינו של רבו של רבינו ירוחם האישה החלה במרידה וכתוצאה מכך הבעל גם הוא אינו רוצה בה ופסק לכפותו לגרשה למרות שעמדו זה של הבעל נובעת ממרידת האישה שלא נמצאה לה הצדקה רבו של רבינו ירוחם לא נמנע מכפיה זו מפני הטענה שהייתה יכולה לכאורה לעלות שהבעל אינו בגדר מורד לאחר שכבר אשתו מרדה בו וכי הוא מצידו

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לא חטא ולא פשע וכי העדר רצונו של הבעל כאשתו ואמירתו לא בעינא לך באו לעולם רק כתוצאה ישירה מההתנהגות השלילית של האישה ומרידתה על כן ה"ה בנידון דנן אם התקיימו נסיבות מתאימות שאנו דנים את האישה כאומרת אנא נמי לא בעינא לך ומתקיים מצב קבוע ששניהם אינם רוצים זה בזה יש לחייבה בגירושין.

עמדת האישה שאינה מסכימה לשלום בית עקב מעשיו המתוארים אינה עילה לשלול את זכותה לתשלום הכתובה כל עוד הבעל יצר את המשבר ביניהם בעזיבתו את אשתו ובקשירת הקשר עם האישה הזרה אשתו זכאית להמנע ממילוי חובות אישה לבעלה וליזום פירוד עד שהבעל יחדל ממעשיו אלו בנסיבות אלו שהמרידה בבעל נגרמת ממעשיו אין מרידה זו גוררת אחריה הפסד הכתובה ובכל מקרה אין מעמדה של האישה כמורדת מפני שאינה יכולה להחשב כמורדת לאחר שבעלה כבר אינו עמה עיין לעיל סי' לו וכן בנסיבות אלו היא זכאית למזונות מבעלה למרות שהם בפירוד עיין לעיל סי' לה

לעיל סי' לה בארנו הטעם שבנסיבות הנוכחיות אין לדון את האישה כמורדת ואינה מפסידה מזונות אך עב"פ ככל שהדבר נוגע לחיוב הגירושין לא יתכן להנציח מצב בלתי אפשרי כזה ששבני הזוג חיים בפירוד ואינם רוצים זה בזה ופועלים לפירוק השיתוף ביניהם וכך מנהלים את חייהם לאורך ימים ושנים ללא גירושין אין להמנע מגירושין רק מפני שהקולר תלוי בצווארו של הבעל שבמעשיו השליליים גרם לתוצאה העגומה וכאמור בהלכה זו אין הבדל בין אם הבעל הביא לפירוד או האישה אלא הכל תלוי במציאות הקיימת כעת על כן יש מקום לפסוק צווי הגבלה כנגד הנתבעת המסרבת להתגרש ומבקשת להנציח את המצב הנוכחי לפרק זמן נוסף ועיין להלן סי' פט שהארכנו בכיארור שיטת רבעו ירוחם ודחינו בראיות מנומקות דעת הסוברים שלא לדון את דינו של רבינו ירוחם כשהבעל אשם במצב הנוכחי שהזוג בפירוד ושהאישה כבר אינה רוצה בו.

העולה מן האמור כאשר שני הצדדים רוצים בגירושין, והאישה מסרבת לקבלת הגט עד שהבעל ייכנע לדרישותיה הכספיות, יש לחייבה בגט.

ביה"ד קבע כאמור כי גם האישה רוצה בגירושין ומשום כך יש לחייבה בגט.

לאור האמור ביה"ד פוסק כדלהלן:

- א. על האישה לקבל את גיטה בהקדם.
- ב. לאחר שאחד מהצדדים יעזוב את הדירה, יוזמנו לסידור גט בהקדם,
- ג. דירות הצדדים ימכרו בשוק החופשי למרבה במחיר בתוך 120 יום, והתמורה לאחר קיזוז כל החובות הקיימים על הדירות תחולק בשווה בין הצדדים.
- ד. באם הדירות לא ימכרו בתוך זמן זה, ביה"ד ימנה כונס נכסים למכירת הדירות.
- ה. ביה"ד ממנה את האקטואר אבי יחזקאל מרמת גן להערכת שווי הכספים המשותפים כולל זכויות פנסיוניות קרנות השתלמות וחסכוניות הצדדים.
- ו. כל הכספים המשותפים והזכויות הפנסיוניות יחולקו בשווה.
- ז. שכר האקטואר ישולם ע"י שני הצדדים בשווה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

- ח. הבעל ישלם לאישה עבור תשלום כתובתה סך 164,761 ₪.
- ט. תשלום הכתובה יקוזז מחלקו של הבעל בדירה לזכות האישה.
- י. ביה"ד קובע מועד לסידור גט ליום שלישי כ"ט תמוז תש"פ 21/7/20 שעה 9:00.
- אפשר לפרסם בהשמטת פרטים מזהים.
- ניתן ביום ט' בתמוז התש"פ (01/07/2020).
- הרב שלמה תם – אב"ד הרב מנחם האגר הרב דוד שני

קובץ זה עלול להכיל שינויי עריכה והגהה